

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1975

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör Antikvarie Carin Bunte, Lund

Redaktionskommitté

Bitr. professor Erik Cinthio, Lund

Landsantikvarie Evald Gustafsson, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

innehåll

	sid
Thomas Seip Bartholin: Dendrokronologi — en ny naturvidenskab i arkæologiens tjeneste	1
Märta Strömberg: Romartidsgravar i Valleberga	18
Anna-Christina Meurling: Äkta par i Skivarp och Västra Nöbbelöv	36
Barbro Sundnér: Rapport om Stångby kyrka	41
Aktuellt om antikvariskt	
Bengt Jakobsson: Medeltid i Simrishamn	44
Anders Wihlborg: Medeltid i Åhus	45
Lone Mogensen: Igelösa kyrka	46
Barbro Sundnér: Östra Greve kyrka	46

Dendrokronologi en ny naturvidenskab i arkæologiens tjenste

Metode og Resultat

Af Thomas Seip Bartholin

Sedan ett par år pågår arbeten med att upprätta en årsringskurva för sydsverige för datering av trä. Efterhand kommer man att kunna få mycket säkra åldersbestämningar av vissa träföremål. Metoden, som har stor betydelse bl a för arkeologin, beskrivs av den ansvarige forskaren för arbetet, Thomas Seip Bartholin.

Metode

Dendrokronologi er en naturvidenskabelig metode til datering af gammelt træ. Metoden er baseret på undersøgelser af træernes årringe.

Årringene i træerne dannes som følge af årstidernes skiften mellem sommer og vinter. Al vækst sker i sommerhalvåret. Den begynder voldsomt, når foråret sætter ind og den går langsomt i stå, når vinteren nærmer sig. På et stammetvær-

snit ses, ofte med det blotte øje, dette som en række koncentriske vækstlag, de såkaldte årringe.

Hos nåletræerne fremtræder årringen som et lyst og et mørkt bånd. Det lyse bånd, vårveddet, er tyndvæggede celler, som afsættes om forsommeren, hvor de nye skud vokser og kræver masser af vand. I det mørke bånd, høstveddet, er cellerne tykvæggede, det afsættes om

sommeren og efteråret, når de nye skud er modnet.

Hos de spredtporede løvtræer, som for eksempel bøg og løn, er årringen homogent opbygget uden nævneværdig variation i cellediameteren, selve årringen kan derfor ofte være vanskelig at erkende.

Dette problem forekommer ikke hos de ringporede løvtræer, hvortil eg hører. Her indledes hver vækstsæson med, at der lige inden løvspring dannes nogle meget store celler, kar, som skal lede vand til de nye blade. Når bladene er sprunget ud, fortsætter væksten som hos de spredtporede løvtræer og årringen ses

meget tydeligt, takket være de store kar.

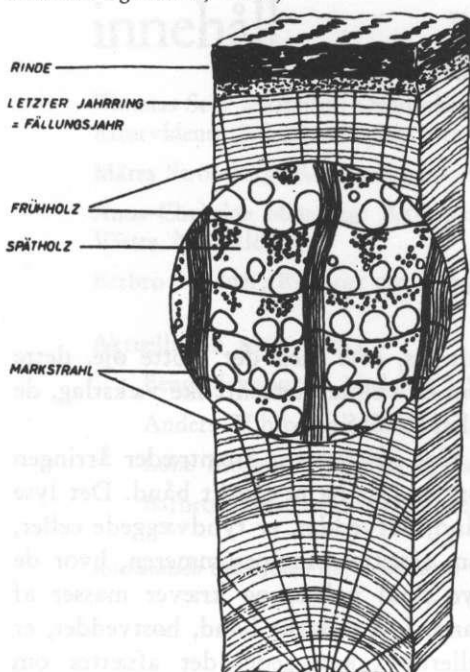
Hos eg må der hvert år dannes nye, store kar for at forsyne kronen med vand. Se fig. 1. Antallet af årringe angiver derfor nøjagtigt træets alder. Hos spredtporede løvtræer og nåletræer kan ugunstige vækstbetingelser bevirke, at årringdannelsen helt eller delvis udeligger, ligesom bestemte forhold i vegetationsperioden kan forårsage dannelsen af dobbelte årringe.

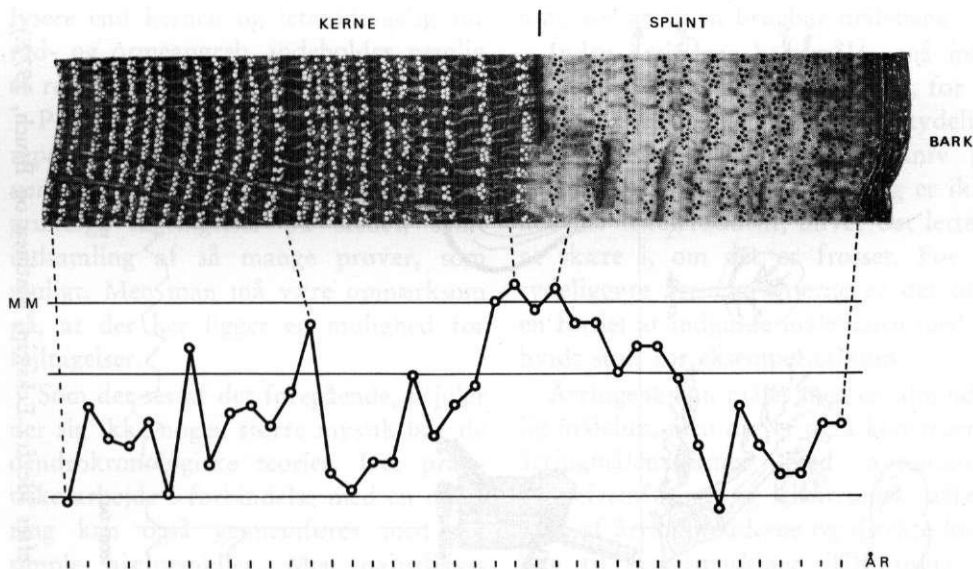
Tykkelsen af de enkelte årringe varierer. Den bestemmes som summavirkningen af en række ydre og indre faktorer. På den ene side virker for eksempel temperatur, nedbør og næringsstofftilgangen og træernes indbyrdes konkurrence om disse faktorer. På den anden side virker for eksempel frøproduktionen, oplagring af reservestoffer, mekaniske skader og svampeangreb.

Disse faktorer virker lokalt og regionalt. Dominerer de regionale faktorer, får vi en ensartet vækst over et større område, når vi holder os til en og samme træart. I et godt vækstår får vi altså en bred årring hos træerne i området og i dårlige år bliver årringen smal. I ideelle tilfælde, som for eksempel i USA's tørre områder, hvor det kun er nedbøren, som spiller en rolle for tilvækstens størrelse, kan denne variation være så tydelig, at blot få årringe danner et karakteristisk variationsmønster, som let kan genkendes. Hos os, hvor lokale vækstvilkår ofte kan sløre de regionalt virkende faktorer, kræves mange årringe i rækkefølge før et sådant variationsmønster viser sig.

Fælder man et egetræ, som vokser i skoven i dag, kender man årstallet på den yderste, den yngste årring og ved simpelt tællearbejde kan man også få årstallet på den inderste, den ældste

Figur 1. Sektor af egestammeskive med detailbillede af 5 årringe. (Efter Eckstein, Mathieu og Bauch, 1972.)

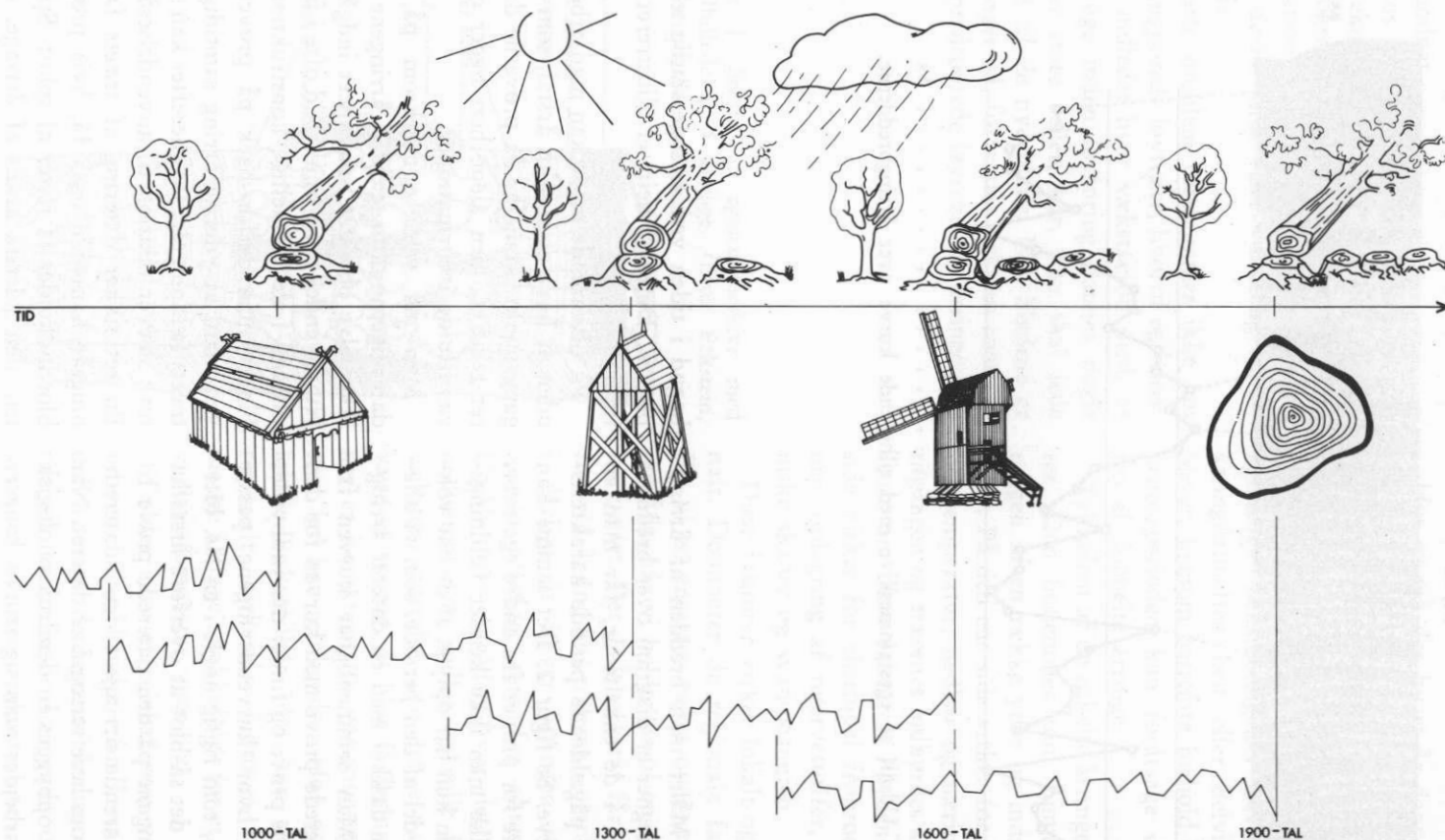
Figur 2. Udsnit af egestammeskive med tilhørende kurve over årringbredderne.

årring. Måler man bredden af årringene og tegner et diagram over breddens variation i de enkelte år, får man en for den pågældende periode karakteristisk kurve. Se figur 2. Det samme kan man gøre for prøver fra andre egetræer, om hvilke man ikke kender fældningsåret, men kun har oplyst, at de har vokset i en del af den periode, som vi allerede har dækket med en dateret årringkurve. Man sammenligner kurven fra den daterede prøve med kurven for den udaterede prøve og finder den indbyrdes stilling, hvor kurveudsvingene passer sammen, som rigtig nøgle i en lås. Herefter er det så blot at overføre årstallet fra årringene på den daterede prøve til de tilsvarende årringe i den udaterede prøve, som herefter også er dateret. Når der skal opbygges en dendrokronologisk kurve, arbejder man sig trinvis længere

bagud i tiden ved at søge stadig ældre prøver. Dette princip er illustreret på figur 3.

På tilsvarende måde kan man arbejde uden at have et absolut årstal, som udgangspunkt. Man får da prøverne dateret relativt, men alene heri ligger også værdifulde informationer.

Man må være opmærksom på, at dateringerne kun gælder årringene og ikke selve objektet, som træet indgår i. Nu anvendes træet imidlertid ofte i frisk tilstand i de forskellige konstruktioner. Finder man derfor bark på prøverne, ved man, at yderste årring samtidig er træets fældningsår, som herefter kan sættes i snæver relation til anvendelsesåret. En ret sikker datering af træets fældningsår kan man også få, hvis prøven blot indholder få rester af splint. Splinten, den yderste krans af årringe, ofte

Figur 3. Princippet for dendrokronologisk datering. (Tegning: Christina Borstam, efter ide fra Eckstein, Mathieu og Bauch, 1972.)

lysere end kernen og letmodtagelig for råd- og ormeangreb, indeholder nemlig et ret konstant antal årringe.

Problemer med genanvendt træ og reparationstræ kan ofte løses via et snævert samarbejde med arkæologen og grundige iagttagelser på stedet, samt indsamling af så mange prøver, som muligt. Men man må være opmærksom på, at der her ligger en mulighed for fejltagelser.

Som det ses af det foregående, skjuler der sig ikke nogen større mystik bag de dendrokronologiske teorier. Det praktiske arbejde i forbindelse med en datering kan også gennemføres med ret simple hjælpemidler. Men naturligvis findes der meget avanceret udstyr, som må tages i brug ved større projekter.

Til årringmålingerne er skiver af stammerne eller tømmeret at foretrække, fordi man på disse har mulighed for at undgå fejl i årringdannelsen, som ikke afsløres på træets overflade. Ofte er det dog ikke muligt at få disse skiver uden katastrofale indgreb i konstruktionerne. Derfor må man i stor udstrækning søge at udtage borekerner af træet. Hertil anvendes et bor, som efterlader et hul med en diameter på ca $1\frac{1}{2}$ cm, hvilket svækker træet mindre, end en knast med en tilsvarende diameter. Selve borekernen er ca 1 cm tyk og der rådes over bor, som kan udtage indtil 80 cm lange kerner. Borerne drives af en almindelig elboremaskine.

På finere inventar og malerier er selv udtagning af boreprøver katastrofal, men ofte er det sådan, at årringmålingen kan ske direkte på objektet, når blot endetræet, der sædvanligvis sidder skjult bag rammer og andre indfatninger, kan frilægges. I disse tilfælde behøver man kun at fjerne ganske lidt træ, ca $1/10$

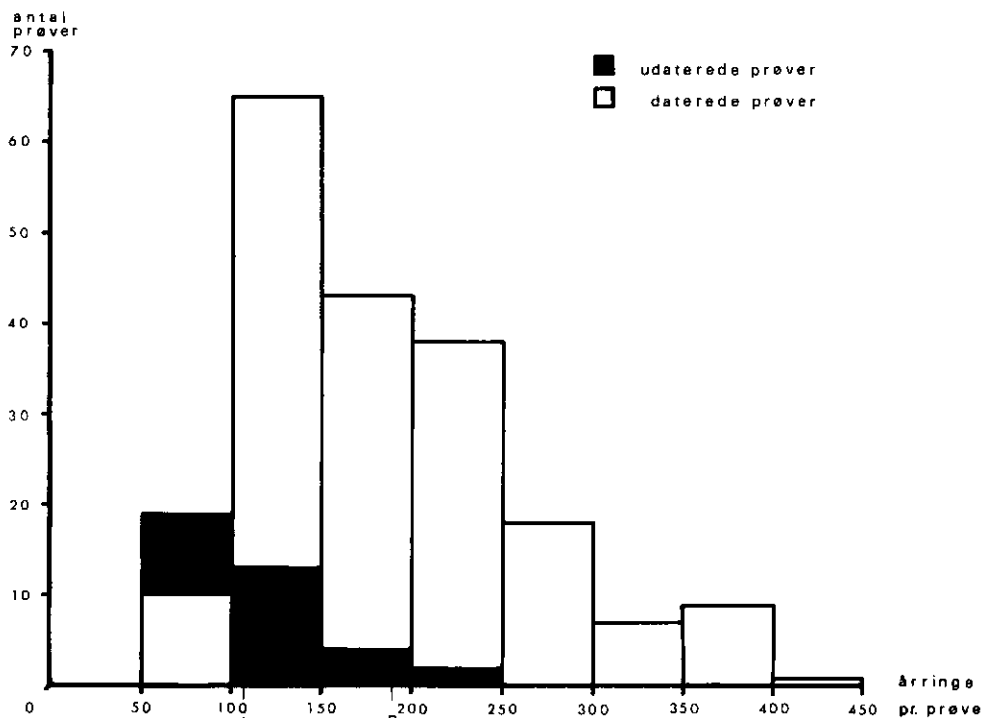
mm, for at få en brugbar målebane.

Inden årringene kan måles, må man gøre overfladen fuldstændig glat, for at årringgrænserne kan fremtræde tydeligt nok. Dette gøres med barberkniv på fugtigt træ. Høvling og slibning er ikke nok. Er træet råddent, bliver det lettere at skære i, om det er frosset. For at tydeliggøre årringgrænserne er det ofte en fordel at indgnide målebanen med et hvidt stof, for eksempel talkum.

Årringene kan måles med en almindelig målelup, men der er også konstrueret årringmålemaskiner med automatisk prøvefremføring og elektronisk aflæsning af årringbredderne og direkte kobling til skrivemaskiner. Tilslutning til dataanlæg og tegnemaskiner er også mulig. En sådan maskine har en kapacitet på mange tusinde årringe om dagen og kan derfor med fordel benyttes ved større undersøgelser, hvorfra der foreligger borekerner eller stammeskiver.

Årringene måles med $1/10$ mm nøjagtighed. Kurver over årringforløbet tegnes på gennemsigtigt, semilogaritmisk papir. Årringbredderne afsættes logaritmisk langs ordinataksen og årene afsættes lineært langs absцisseaksen. Se fig. 2. Herved opnås, at forskellen mellem de tegnede årringbredder kun bliver afhængig af forholdet mellem dem og ikke af deres absolutte værdier. Det vil sige, at procentisk lige store udslag også tegnes lige store, således at prøver med gennemsnitlig meget brede årringe direkte kan sammenlignes med kurver med gennemsnitlig meget smalle årringe.

Ud over dette sker der ikke nogen omformning af måleresultaterne, de rå mål benyttes direkte, også til en endelig middelkurveberegning. Kun udelades årringene nærmest marven og i partier, hvor man med sikkerhed kan afgøre, at

Figur 4. Den dendrokronologiske metodes effektivitet. Af 229 undersøgte kisteplanker fra Lund kunne 191 dateres. Det gælder samtlige planker med over 250 årringe. Derimod kunne kun en trediedel af plankerne med mellem 50 og 100 årringe forsynes med årstal. A og B er det gennemsnitlige antal årringe i henholdsvis udaterede og daterede prøver.

helt lokale forhold har været årsag til en utypisk vækst

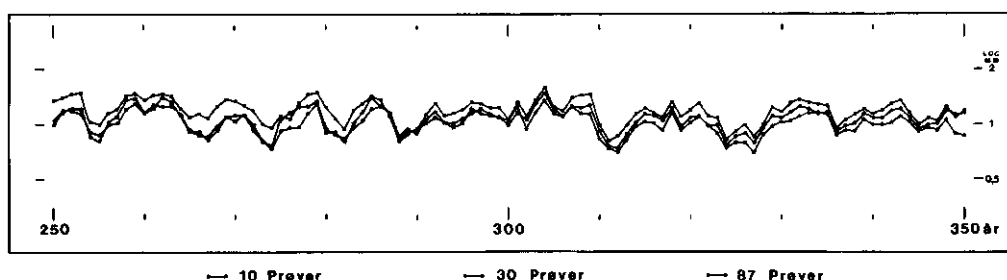
Når to kurver skal synkroniseres, sker det ved, at man lægger dem over hinanden på et lysbord og forskyder dem i forhold til hinanden, indtil man finder en stilling, hvori de passer sammen.

Her må nævnes, at det er ikke hvilken som helst prøve, som kan synkroniseres, og ved et nøjere studium af kurverne i synkron stilling vil man se, at det ikke er i alle årsintervaller, de ligner hinanden. Derfor må der kræves et kurvestykke med en vis minimal længde, for at man kan få tilstrækkelig mange lighedspunkter til, at man tør fastholde en synkronisering.

Hvor stor indflydelse antallet af årringe i prøven spiller, for at der kan

udføres en sikker datering er vist på figur 4. Gennemsnitalderen af de udaterede prøver (A) er 106 år mod 190 år for de daterede prøver (B). Man undersøger helst prøver med over 100 årringe og udelader simpelthen prøver, som ikke indeholder mindst 50 årringe.

Har man en god standardkurve, et stort antal samtidige prøver med mange årringe og en omtrentlig historisk datering af det objekt, som skal dateres, er det ofte ikke vanskelig umiddelbart at finde den synkrone stilling af prøverne. Er standardkurven derimod dårligt udbygget, prøveantallet og årringene få og en foreløbig datering vag, er en visuel synkronisering ofte næsten umulig. Her træder så datamaskinerne hjælpende til. Der er udviklet forskellige metoder til beregning af en mulig synkron stilling

Figur 5. Den dendrokronologiske metodes sikkerhed, se teksten.

mellem 2 kurver. Mest enkle og oftest anvendt er de såkaldte medløbsberegninger. Disse beregninger giver et tal-mæssigt mål for hvor meget 2 kurver ligner hinanden i en bestemt indbyrdes stilling, når der alene tages hensyn til, om tilvæksten i et år har været større eller mindre end tilvæksten i det foregående år.

Når 2 kurver sammenlignes, foretager datamaskinen medløbsberegningen som en optælling af det antal tilfælde, hvor kurvestykkerne i hele overlappingsperioden fra et år til det næste begge enten stiger eller falder. Er et eller flere kurvestykker i årsintervallet vandrette, øges medløbsværdien med $\frac{1}{2}$. Efter beregning af medløbsværdien i en overlappingsperiode, forskydes de 2 kurver et år i forhold till hinanden og medløbsværdien i den nye overlappingsperiode beregnes. Sådan bliver datamaskinen ved med at beregne medløbsværdier, indtil kurverne kun dækker hinanden i ca 30 årsintervaller. Jo højere medløbsværdi, der fås, des bedre ligner kurverne hinanden. Datamaskinen beregner altså samtlige værdier, men den giver kun besked om de eventuelle indbyrdes stillinger af kurverne, hvor medløbsværdierne overstiger en forud fastsat grænse. Blandt disse stillinger foretages så den endelige udvælgelse af en eventuel synkron beliggenhed ved en visuel vur-

dering, hvor der også tages stilling til kurveudsvingenes absolutte værdier.

Det kan påstås, at denne visuelle synkronisering er subjektiv. Objektiv kan kun vurderinger være, som er person-uafhængige. I praksis har det imidlertid vist sig vanskeligt, selv med omfattende beregninger, at transformere træernes individuelle vækst til en matematisk model, som kan underkastes sædvanlige statistiske signifikansvurderinger. Effektiviteten af den visuelle synkronisering er tidligere vist på figur 4. Metodens sikkerhed ses af figur 5. Den viser faser af den trinvis udbygning af et udsnit af en relativ kronologi for Lund. Der ses hvor lille variation, der er i kurverne, selvom de baseres på helt forskellige antal prøver. Det må her tilføjes, at i Lundkronologien indgår usædvanlig mange "idealprøver".

Den her omtalte dendrokronologiske arbejdsgang er udviklet for datering af egetræ. Dendrokronologi kan anvendes på andre træarter, men det kræver sædvanligvis vanskeligere arbejdsprocesser. I nåleskogsregionerne er man selvfølgelig henvist til at benytte nåletræ, men indenfor egens udbredelsesområde, har det sine fordele at anvende denne træart i forhold til for eksempel bøg og fyr, som i Sydsverige eventuelt kunne tænkes at blive aktuelle træarter. Om fyrren ved man ikke om den er lokal eller

importeret fra ukendt oprindelsessted, i historisk tid er det sidste nok det mest sandsynlige. Bøg rådner let og findes derfor kun i mindre mængder og den giver problemer med manglende årringe og bliver sjældent ret gammel. Egen derimod opnår en høj egenalder, den er meget bestandig og erfaringer viser, at det næsten altid er lokalt egetræ, som anvendes.

Resultat

Med støtte fra Statens Naturvetenskapliga Forskningsråd løber et 3-årigt forskningsprojekt ved Kvartärbiologiska Laboratoriet ved Lunds Universitet, som skal klarlægge mulighederne for anvendelse af dendrokronologi på egetræ i Sverige og samtidig forsøge at udbygge så lange standardkronologier, som muligt.

Foreløbig har man koncentreret dette arbejde til den sydligste del af landet og det skyldes ikke alene, at her findes eller fandtes mere eg, men også, at der her var mulighed for at drage direkte nytte af de erfaringer, som allerede forelå fra Nordtyskland og Danmark.

Allerede i begyndelsen af dette århundrede fremkom de første dendrokronologiske resultater i Nordamerika. Det begyndte med, at man ville undersøge om, der var nogen sammenhæng mellem solpletvariationernes rytme og træernes vækst. Det fandt man nu ikke, men derimod et snævert sammenhæng mellem vækst og nedbør, ligesom man blev opmærksom på de dendrokronologiske muligheder. Disse ideer blev snart taget op i Europa og i slutningen af 30-erne forelå de første konkrete dateringsresultater på eg i Syd- og Mellem-

tyskland. Og hermed syntes også mulighederne for dendrokronologi på eg i Europa at være udtømte. Der blev således gjort flere forsøg på at overføre de sydtyske resultater til Nordtyskland, men uden held. Først i midten af 60-erne opdagede man, at dendrokronologi også var mulig i Nordtyskland, hvis man arbejdede med kronologier med meget lokale gyldighedsområder. Dette krævede på den anden side et betydeligt større materiale, som man kun takket være elektronisk databehandling kunne overkomme at behandle.

Det var de genoptagne udgravninger af Hedeby og de dermed rige træfund, som gav anledning til den fornyede interesse for dendrokronologi i Nordtyskland, en interesse, som siden har spredt sig til det meste af Nordvesteuropa.

På materialet fra Hedeby er der opbygget en flydende kronologi på nu 544 år, som klarlægger byens udviklingshistorie. I snart 10 år har man arbejdet med at opbygge en absolut kronologi for området omkring Slesvig, først og fremmest for at kunne datere Hedeby. Dette arbejde er nu så langt fremskredet, at blot en enkelt, god prøve skulle være nok til, at mange problemer omkring vores tidligste historie kan løses.

Inspireret af de positive resultater fra Slesvig og Hedeby, startede et tilsvarende dansk projekt i 1970. Da man kun regnede med snævre gyldighedsområder for en dansk standardkurve, koncentrerede man dette arbejde til Sønderjylland, men også prøver fra andre landsdele kom med i undersøgelsen. Takket være disse prøver, fandt man, at ikke alene Sønderjylland, men i det mindste også de danske øer, udgjorde et temmeligt ensartet dendrokronologisk område, som teore-

tisk kunne betjenes af en standardkurve, nemlig den, som allerede var opbygget for Slesvigområdet. Man burde dog forsøge at adskille materialet landsdelsvis, fordi de bedste dateringsmuligheder stadig forelå med mere lokaltgyldige kurver. Men så længe der ikke forelå tilstrækkeligt materiale til sådanne kurver, kunne man med fordel benytte en "hovedkurve", ikke blot til de første dateringer, men også som en kontrolmulighed.

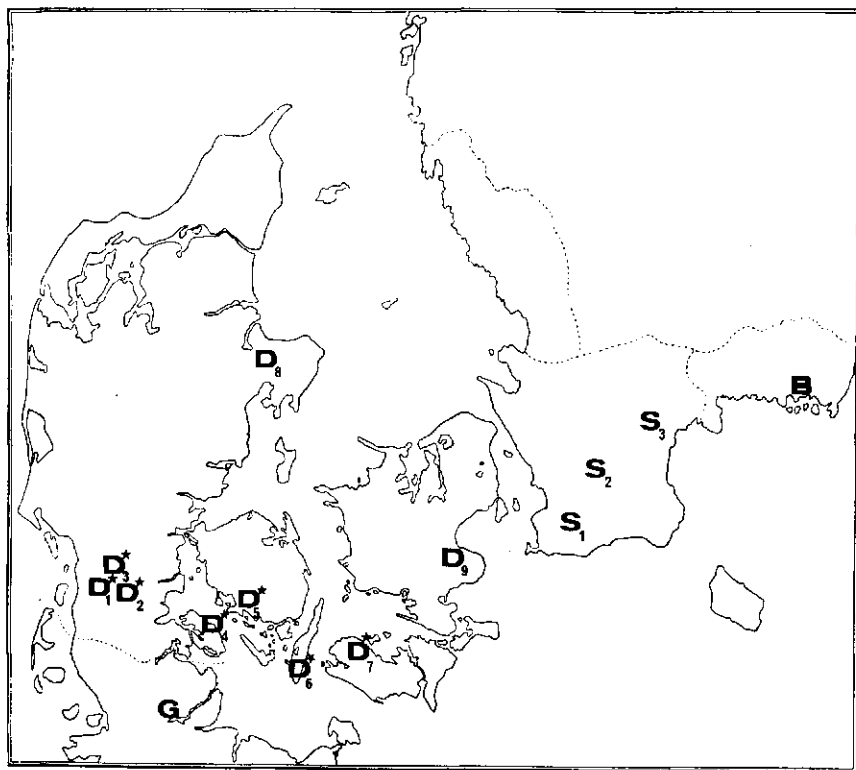
Årsagen til, at de nordtyske undersøgelser viste, at man kun kunne arbejde med meget lokale standardkurver, bør man herefter nok søge i det forhold, at Nordtyskland ligger på grænsen mellem to klimaområder, det kontinentale Midt-

tyskland og det atlantiske Nordtyskland og Danmark.

Det var derfor ikke nogen urimelig tanke, at man også kunne udnytte de tysk-danske erfaringer i det sydlige Sverige. For at undersøge disse muligheder og for at se hvor stort et gyldighedsområde for en standardkurve, man eventuelt kunne regne med, indledtes et svensk projekt med indsamling af boreprøver fra gamle, endnu levende egetræer i Skåne og Blekinge.

På kortet figur 6, ses hvilke lokaliteter, der blev undersøgt. S1 er skovene under Torup og Börringekloster godser. S2 er parken ved Bosjökloster og skove ved Fulltofta. S3 er bevoksninger omkring godset Uddarp og Torsebro Krut-

Figur 6. Kort over indsamlingssteder for prøver fra levende egetræer, benyttet ved tyske, danske og svenske dendrokronologiske undersøgelser.

bruk og B er bevoksninger på Johannishus gods. Disse lokaliteter anses for at være repræsentative for hele området.

På kortet er samtidig vist de lokaliteter, som indgår i tilsvarende dansk-tyske projekter. *-mærkede danske lokaliteter er indregnet i den i figur 8 viste middelkurve for Danmark.

Ved undersøgelsen af de levende egetræer i skoven vest for Fulltofta fandt vi 2 meget

gamle træer, hvoraf det ældste har 414 årringe. Træet er hult og skønnes derfor at være mindst 500 år gammelt. Se figur 7. Ellers er egne i Skåne ikke påfaldende gamle. Der findes godt nok mange fredede egetræer i landsdelen, men de er oftest fredet på grund af deres imponerende størrelse, som er opnået takket være en fritliggende vokseplads, eller også er de hule, så alderen ikke kan afgøres.

Om Skånes gamle ege skriver Weimarck i 1953: "Om de mycket stora ekarnas ålder är

Figur 7. Skånes ældste, levende væsen. Kan dokumentere et være født før 1560. Egen i Fulltofta. (Foto: Lennart Romberg.)

man egentligen föga underrättad. Ofta hör man dem omtalas som 'tusenårsekar'. Så gamla är nog mycket sällsynta, om de ens finnes i vårt land. De flesta jättarna är ihåliga, vanligen så djupt urholkade, att blott ett skal återstår. Den starka dödligheten bland de fridlysta ekarna — av de sedan 1925 fridlysta skånska ekarna har 5 dött av olika orsaker, väl mest av ålderdomskrämpor, och ytterligare ett par står som ruiner inför sitt fall — tyder på att livslängden ej är så övervåldigande. Varför skulle så många 1000-åringar dö just under detta kvartssekel?"

Denne dødelighed har fortsat med uformindsket styrke siden da.

Det største træ, som er undersøgt står ved staldbygningerne til Uddarp gods. Det har en omkreds på 700 cm en meter over jorden, men det er ikke ældre end et træ, som står sydvest for gården og kun har en omkreds på 285 cm, nemlig ca 280 år.

Alle egne omkring Uddarp synes iøvrigt at være lige gamle. Det er egne ved Torsebro Krutbruk også, selv den store eg ved vejen og den ved parkeringspladsen, og de synes at være jævnaldrende med det ældste krutmagasin fra 1692.

I skoven ved Fulltofta findes foruden de 2 gamle træer 2 yngre generationer repræsenteret, de er ca 300 og 200 år gamle. Samme alder har egne i parken ved Bosjöklöster. Den "tusind-årige eg" er hul og derfor ikke undersøgt.

De ældste egne på Börringeklöster er ca 220 år gamle og findes i bevoksningen ved "Fiskerhuset". Den store eg syd for skogsvaktarboligen er ca 150 år. Egene øst for gården Ebbesjö er kun ca 100 år.

På Torup findes de ældste egne i afdeling 223 i den nordvestligste del af skoven, de er ca 275 år. Det store egetræ ved parkeringspladsen nordøst for slottet er kun 240 år og det bliver sikkert ikke meget ældre, for i de sidste 30 år er dets vækst gået fulstændig i stå.

Egene i bevoksningen ved vejen sydøst for Johannishus station er ca 350 år gamle og dermed de ældste på Johannishus gods. Egene på åsen er næsten alle hule, men tilsyneladende jævnaldrende, nemlig ca 300 år. Den smukke eg ved Jägarästareboligen er 190 år gammel.

Vi takker länsstyrelser, skogsvårdsstyrelser og ejere for tilladelse til at gøre disse indgreb i deres ikke altid gamle, men altid smukke klenodier.

Som led i vurderingen af de dendrokronologiske muligheder beregnes først middelkurver for ca 10 træer fra hver lokalitet. Kurverne sammenlignes visuelt og med i vurderingen af resultatet indgår medløbsprocenterne i den synkrone stilling. Der skal ikke her gås dybere ind på disse overvejelser, som førte til følgende konklusioner: Eg giver gode muligheder for dendrokronologiske dateringer i det sydlige Sverige, som bør dækkes af 2 standardkurver, en for det sydvestlige Skåne og en for Nordøstskåne og Blekinge. Linderödsåsen anses at danne grænsen mellem disse områder.

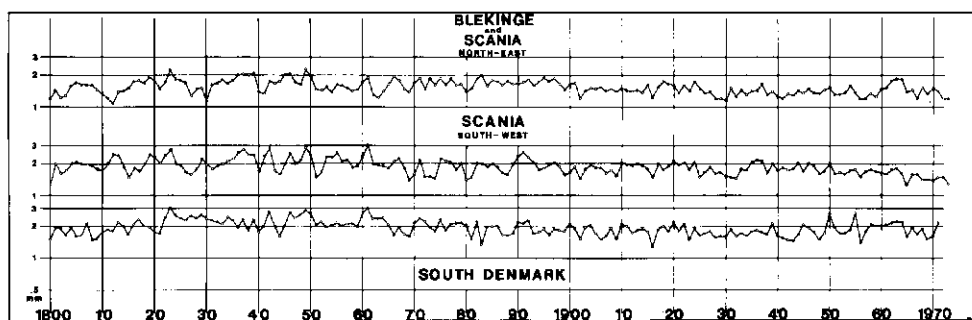
Standardkurver beregnet på basis af prøver fra de levende træer er sammenlignet med en tilsvarende kurve, beregnet for den sydlige del af Danmark. Udsnit af kurverne er vist på figur 8.

Resultaterne af disse landsdelsvise sammenligninger er vurderet på samme måde som før med følgende konklusion: Ligheden mellem Sydvestskåne og Syddanmark og mellem Sydvestskåne og Nordøstskåne og Blekinge er god, men ringere mellem Nordøstskåne og Blekinge og Syddanmark.

Vælger man derfor først at opbygge en standardkurve for Sydvestskåne, kan man benytte en tilsvarende kurve for Nordtyskland og Danmark til kontroldateringer. På tilsvarende måde vil en sydvestsvensk kurve kunne benyttes i Nordøstskåne og Blekinge, hvorimod man ikke her vil kunne drage så stor fordel af den tysk-danske kurve.

Det er meningen i nærmeste fremtid at udvide det svenske undersøgelsesområde.

Projektets anden del, udbygning af en standardkurve så langt tilbage i tiden, det er muligt, kan vi derfor, på basis af de primære resultater, med fordel kon-

Figur 8. Udsnit af de dendrokronologiske standardkurver beregnet på prøver fra levende træer.

centrere til den sydvestlige del af Skåne.

Som tidligere nævnt, kunne den absolute kronologi, baseret på levende træer alene, føres 414 år tilbage til 1560. Fuldt udbygget er denne kurve dog kun tilbage til begyndelsen af 1700-tallet. Indsamlingen af prøver fra veldaterede konstruktioner, som skulle anvendes til den trinvis udbygning af kronologien, som vist på figur 3, kunne derfor koncentrerer til tiden før ca 1750.

Det første objekt, som blev undersøgt med henblik på at udbygge kurven, var stubmøllen i Skanör, figur 9. Møllen var under restaurering og mange prøver var derfor lette at få fat i. På de fleste kunne man dog se spor af genanvendelse og reparationer. På den tidligt træløse halvø har man været afhængig af import eller hvad, der kom af sig selv: Fint forarbejdede skibsvragdele af helt ukendt oprindelse (svansen var ikke engang eg, men en tropisk træart, *Calophyllum* spp.) udgjorde en stor del af konstruktionen. Det var derfor et meget tvivlsomt objekt at gå igang med, men vi var heldige.

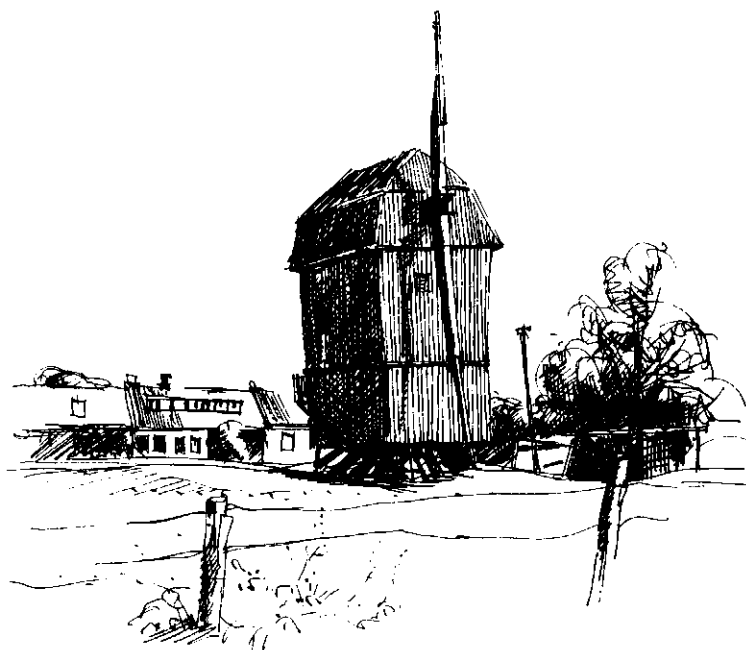
Det kunne således afgøres, at stenbjælken, som bærer inskriptionerne ANNO 1762 og ANO 1215, kommer fra et træ, som er fældet omkring 1762.

To andre bjælker i møllen kunne dateres til en anden fase omkring år 1700.

Prøverne fra stubmøllen i Skanör kunne forlænge standardkurven bagud til 1520.

Senere har to bjælker på Malmö Museum fra Jørgen Kock's gård i Malmö bidraget til at føre kurven tilbage til 1342. Gården dateres til 1522 og det kan undersøgelsen kun bekræfte.

For tiden bearbejdes et større antal prøver fra Torup Slot. Disse prøver kan udbygge kurven fra slutningen af 1300-tallet til ca 1540. Undersøgelsen på Torup viser, at tømmeret til tagkonstruktioner og skyttegange er fældet over en 8—10-årig periode, som på grund af Grevefejden antagelig tidligst kan begynde i 1536. Endvidere tyder en foreløbig dendrokronologisk vurdering på, at sydfløjen antagelig er bygget først, idet der her findes en koncentration af tømmer fældet i 1538 og 1539. Den er derfor nok tidligst færdigbygget i 1540. Østfløjen er sikkert ikke ældre, men kan godt være et par år yngre end sydfløjen. Mindst yderligere to år senere er nord- og vestfløjene med deres skyttegange kommet til. En af Torup-prøverne fører standardkurven for sydvestskåne tilbage til 1274. Standardkurven for Slesvig-

Figur 9. Stub-
møllen i Skanör.
(Tegning: Holger
M. Lundquist.)

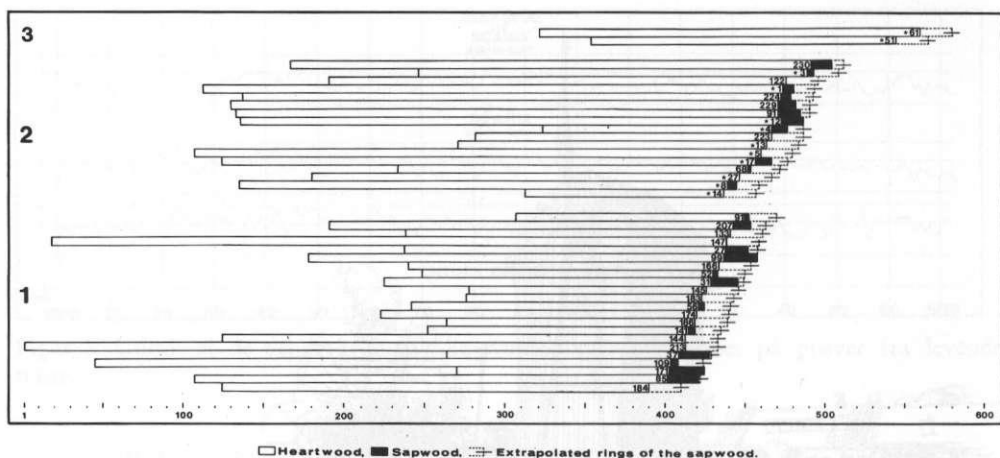
området har været til stor nytte ved disse dateringer.

I efteråret 1975 accelereres arbejdet med indsamlingen af prøver fra vel-daterede kirker, slotte, møller og lignende for at udbygge og forlænge den syd-vestskånske kronologi. Grunden til, at det først sker da er, at de arkæologiske udgravninger i Kattesund og kvarteret St. Clemens 8 i Lund til den tid er afsluttede. Hele det dendrokronologiske projekt har for en stor del været koncentreret på at udbytte de kolossale mængder egetræ af en helt enestående kvalitet, som er kommet frem ved disse udgravninger af det ældste Lund. Træmængder af en målestok, som det i Hedeby, der i sin tid bragte dendrokronologien til Nordeuropa.

Træet fra Lund har givet dendrokronologen en fuldt udbygget kronologi på

561 år og arkæologen vigtige dateringer, selvom kronologien foreløbig kun er relativ. Den kan dog knyttes til ret sikre historiske dateringer både fra Lund og Hedeby, idet den er koblet på den endnu også flydende Hedebykronologi. Ud fra dette antages det, at Lund-kurven dækker perioden AD 600—1160, men om det også gælder den dag, når standardkronologien er ført så langt tilbage, vil vise sig.

De væsentligste dateringer i Lund bygger hidtil på det meget store antal egekister, som er fundet. 4 gravlægningsperioder er afdækket. Det dendrokronologiske materiale hidhører væsentligst fra de 2 ældste perioder, nemlig antagelig Lunds ældste kirkegård, gravlægningsperiode 1 og dens umiddelbare afløser, Drottens stavkirkes kirkegård, gravlægningsperiode 2. Fra gravlæg-

Figur 10. Den relative datering af nogle af kisterne fra gravlægningsperiode 1, 2 og 3 i Kattesund* og kvarteret St. Clemens, Lund, 1974 og 1975.

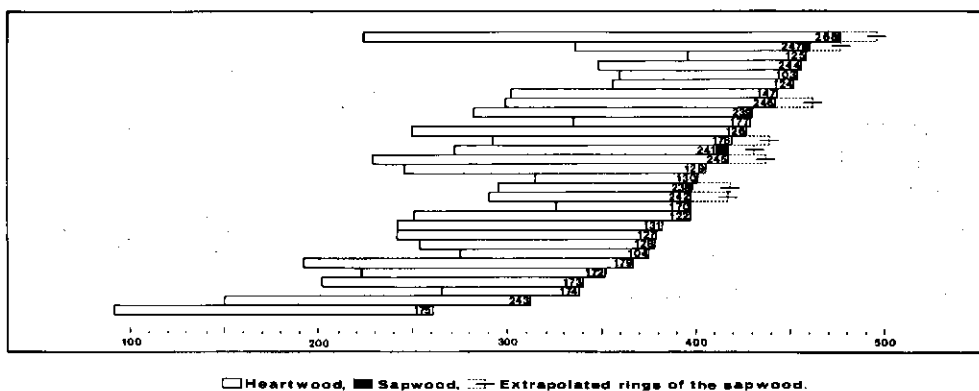
ningsperiode 3, tilhørende præmonstratenserkirken, er kun medtaget 2 grave og ingen fra yngste periode 4.

Ved at undersøge samtlige anvendelige planker i hver kiste, fandt vi, at plankerne ofte kom fra et og samme træ. Planker kløves normalt ud af stammen lige efter, at træet er fældet. Længere tids lagring vil derfor nedsætte chancerne for at holde planker fra samme træ samlet, og vi må derfor formode, at de er anvendt til kistefremstilling og dermed også jordet kort efter, at træet er fældet. (Der er endnu ikke konstateret om planker fra forskellige kister kommer fra et og samme træ. Derimod er der fundet mange kister, som er fremstillet af genanvendt træ, og det er ikke altid eg, som er benyttet. Alle tænkelige træsorter som for eksempel bøg, ask, løn og lind, selv fyr og gran, hvoraf den sidstnævnte med sikkerhed er importeret, er brugt til kister, dog mest barnekister).

De mange målinger af prøver fra samme træ, belægger materialet med en meget stor sikkerhed, idet der kan opnås

indtil 6-dobbelt kontrol på den enkelte måling.

Stolpediagrammet i figur 10 viser de kister, som takket være splint og splintrester, kan give oplysning om begravelsestidspunktet. Det er desværre kun et fåtal af kisterne, der kan det, fordi splinten ofte er rådnet eller hugget bort, eller måske ødelagt under udgravningen, den er nemlig blød som smør. De fuldt optrukne dele af stolperne viser det antal årringe, som fandtes i prøverne og hvordan de placeres i den relative kronologi. Hvor hele splinten ikke var intakt, er der tilføjet det manglende antal årringe, idet man har benyttet tyske erfaringer, som siger, at splinten i gennemsnit, indenfor en variationsramme på ± 5 år, indeholder 20 årringe. Dette er en meget grov grænse, som vi desværre må holde os til, indtil der er indsamlet tilstrækkeligt af eget erfaringsmateriale. Meget tyder dog på, at der er en vis korrelation mellem splintens bredde og den gennemsnitlige årringbredde i den senere del af træets liv og at der kan fås en nøjagtigere angivelse

Figur 11. Den relative datering af stavene fra Drottens stavkirke, Kattesund, Lund, 1974. Samme aldersskala som på figur 10.

af fældningsåret ved at udnytte sådanne korrektioner. At den foretagne korrektion for manglende splint ikke er helt korrekt, viser iøvrigt den overlapning mellem gravlægningsperiode 1 og 2, som derved fremkommer. Den er ifølge lagdelingen ikke mulig.

Selvom det ikke er alle kister, som er vist i diagrammet, og selvom udgravningerne ikke er afsluttede endnu, mener vi, at materialet fra de første gravlægningsperioder er repræsentativt nok til, at vi kan bestemme gravlægningsperioderne til ca 60 år hver og at gravpladserne umiddelbart afløser hinanden. Dette er selvfølgelig interessante oplysninger i sig selv, men virkelig betydning for forståelsen af menneskenes liv i det ældste Lund, får de først, når de sammenholdes med de osteologiske undersøgelser af skeletterne og de øvrige arkæologiske iagttagelser.

Den nordligste del af Drottens stavkirke blev også afdækket ved udgravningerne i Kattesund. Stavene er undersøgt dendrokronologisk og næsten alle kunne dateres på den relative Lund-

kurve. I alle tilfælde var splinten rådnet eller hugget bort og eventuelle rester var meget vanskelige at skelne fra råddent kernetræ.

Stolpediagrammet, figur 11, viser, at stavenes relative dateringer spreder sig over et større tidsrum, hvorfor vi ikke ud fra disse med sikkerhed kan sige, hvornår kirken er bygget. Højest sandsynligt er dette dog sket, når gravlægningsperiode 1 og 2 afløser hinanden omkring det relative år 460, som vi ifølge de hidtil gældende historiske dateringer bør sætte til AD 1060. Antages dette år at være stavkirkens bygningsår, ses det af diagrammet, at der i stor udstrækning må være anvendt en hel del gammelt tømmer i kirken, måske dele af originaltømmeret fra en eventuel stavkirke, bygget når gravlægningsperiode 1 begynder og eventuelt reparationstræ fra denne eller andre stavbygninger. Reparationer med nyt tømmer ses ofte at have fundet sted, men det er nu heller ikke så mærkeligt, for jordgravne stave, selv af eg, rådner meget hurtigt.

Egetræet i kisterne indeholder usædvanligt mange årringe. Flere træer må have været langt over 500 år gamle og gennemsnitsalderen kommer antagelig tæt op mod 300 år. Altså betydeligt ældre træer, end det er muligt at finde i dag. Årringene er gennemgående ret smalle, så træerne har ikke været ret tykke og det tyder på, at de kommer fra tætte, urørte bestande. Dette finringede træ har samtidigt indeholdt få knaster og er derfor specielt udvalgt til at kløve brædder af. De grovere træer med store grene har man ladet stå som oldentræer eller anvendt til andet formål, som for eksempel til Drottens stavkirke.

Kirken er bygget af meget store, ofte en gang kløvede stammer, hvis årringe er få, men brede. I gennemsnit ca 1 mm bredere end i det træ, som er anvendt i kisterne. Brede årringe betyder stor krone og dermed kort stamme. Vi bør derfor nok ikke tænke os stavkirken med en særlig imponerende rejsning.

Stavkirkebyggeri, egekister og anden træanvendelse har taldet hårdt på egeskoven. Det mærker vi, når vi skal forsøge at udnytte træfundene fra de udgravede 1200-tals-lag til at forlænge den relative kronologi med. I disse lag forekommer kun småt tømmer med få og brede årringe. Alle gamle ege er væk og tilbage er kun tynde, åbne bevoksninger, hvor bøgen er ved at få overtaget, hvilket ses af den stigende anven-

delse af denne træart til alle mulige formål.

Slutning

Så længe arbejdet med udbygningen af en dendrokronologisk standardkurve pågår, er det dendrokronologen, som skal have hjælp af historikeren og arkæologen med at finde det bedste træ frem till prøvetagning. Det er ikke dendrokronologiske dateringer, som har interesse i denne fase, selvom det selvfølgelig er spændende at se om de dateringer, som man hidtil har regnet med, kan holde ved en nærmere afprøvning.

Det egentlige dateringsarbejde skal først begynde, når standardkurven foreligger og så er det dendrokronologen, som skal hjælpe historikeren og arkæologen.

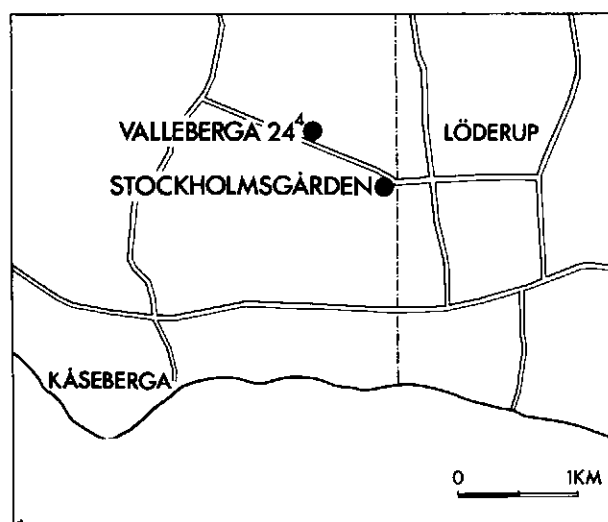
Nu skal man ikke tro og det håber vi også, at det foregående har gjort klart, at det er et hvilket som helst stykke træ, som kan dateres, men forekommer der egetømmer i en udgravning, bør dendrokronologen altid kontaktes, for fundet rummer måske løsningen på det altid opdukkende problem: Hvordan skal fundet dateres? Egetræ må derfor betragtes som meget betydningsfulde fund og også behandles som sådanne. Det bør iøvrigt også alt andet træ, men det er en anden sag.

Litteratur:

- Bartholin, T. S. 1973. Undersøgelse af muligheden for dendrokronologisk datering af egetræ i Danmark, specielt Sønderjylland. (An investigation of the possibility of dendrochronological dating of oak in Denmark, particularly in North Slesvig.) Forstl. Forsøgsv. Danm., Vol. 33, pp. 215—241.
- Bartholin, T. S. 1975. Dendrochronology on oak in Southern Sweden. Tree-Ring Bulletin, Vol. 35, in press.
- Bartholin, T. S. og B. E. Berglund. 1975. Dendrochronological dating on oak in Scania and Blekinge, South Sweden. Fornvännen, in press.
- Bauch, J., W. Liese og D. Eckstein. 1967. Über die Altersbestimmung von Eichenholz in Norddeutschland mit Hilfe der Dendrochronologie. (On the dating of oakwood in Northern Germany by the dendrochronological method). Holz als Roh- und Werkstoff, Vol. 25, pp. 285—291.
- Blomquist, R. og A. W. Mårtensson. 1963. Thulegravningen 1961. Archaeologica Lundensia, Vol. 2, pp. 1—300.
- Eckstein, D. og J. Bauch. 1969. Beitrag zur Rationalisierung eines dendrochronologischen Verfahrens und zur Analyse seiner Aussage-sicherheit. Forstwiss. Centralblatt, Vol. 88, pp. 230—250.
- Eckstein, D. og K. Bedal. 1974. Dendrochronologie und Gefügeforschung. Ethnologia Europaea, Vol. 7, 2, pp. 223—245.
- Eckstein, D., K. Mathieu og J. Bauch. 1972. Jahrringanalyse und Baugeschichtsforschung — Aufbau einer Jahrringchronologie für die Vier- und Marschlande bei Hamburg. Ad-handlungen und Verhandlungen des natur-wiss. Vereins Hamburg, Vol. 16, pp. 73—100.
- Eckstein, D. og W. Liese. 1971. Jahrringchronologische Untersuchungen zur Altersbestimmung von Holzbauten der Siedlung Haithabu. Germania, Vol. 49, pp. 155—168.
- Hollstein, E. 1965. Jahrringchronologische Daterung von Eichenhölzern ohne Waldkante. Bonner Jahrbuch, Vol. 165, pp. 12—27.
- Weimarck, H. 1953. De enligt naturskyddslagen skyddade botaniske objekten i Skåne. Skånes Natur, Vol. 40, pp. 1—74.

Romartidsgravar i Valleberga

Av Märta Strömberg

Figur 1. Läget för fyndplatserna på Stockholmsgården och Valleberga 24⁴.

Docent Märta Strömberg har under en lång följd av år systematiskt bevakat åkrarna i Valleberga och på så sätt fått tillfälle att dokumentera en mängd fornlämningar, som saknat synligt märke ovan mark och därför löpt risk att utan att uppmärksammas totalt utplånas av de moderna jordbruksmaskinerna. Viktiga pusselbitar till vår förhistoria har därigenom räddats.

Under de senaste årtiondena har många arkeologiska undersökningar ägt rum i Valleberga öster om Ystad. Den stegrade odlingsintensiteten har fört med sig, att ett stort antal "undermarksfornlämningar" blivit kända. När man plöjer djupare, kommer man här ofta i kontakt med anläggningar, som tidigare

legat skyddade. Men även om det från antikvarisk synpunkt vore önskvärt, att lantbrukarna alltid höll noggrann uppsikt över sina fält med hänsyn till mer eller mindre tydliga spår av skadade fornlämningar och kontinuerligt rapporterade om dessa, kan man — i varje fall inte regelbundet — förvänta sig en så-

dan åtgärd, eftersom ju arbetet numera sköts med motordrivna maskiner och närkontakten med jorden därigenom inte är som förr. Endast med sakkunnig övervakning har man möjlighet att fastställa vad slags anläggningar, som tid efter annan kommit i farozonen. Tyvärr kan — av ekonomiska skäl — en sådan övervakning inte ske systematiskt i vårt landskap.

Av uppodlade områden på Österlen utvaldes i början av 1960-talet efter noggrant övervägande byn Hagestad i Löderups socken som objekt för en intensivundersökning, som bl a innebär, att man vid olika årstider besiktigar så många fält som möjligt och sedan företar mer eller mindre omfattande utgrävningar, där man anser förutsättningarna gynnsamma. De många fynden och all dokumentation kring dessa står nu som ett basmaterial, som under kommande år skall bearbetas vetenskapligt. Men även om fynden och fyndplatserna är många kan man inte arbeta isolerat inom ett enda litet område. Man måste pröva sina hypoteser och resultat på ett annat material. Det är här fältarbetena utanför Hagestad får sin betydelse i samband med forskningsprojektet. Självfallet hade det varit värdefullt att få företa systematiskt planerade fältundersökningar i socknarna omkring det centrala området, d v s i första hand Valleberga, västra delen av Löderup samt Borrby och Ingelstorp. Men för detta saknas ekonomiska resurser. Man får då i stället utnyttja de möjligheter till observationer och mindre fältarbeten, som erbjuds i samband med att vissa fornlämningar skadas genom odlingen eller på annat sätt. Då det genom denna utvidgning av intresseområdet rör sig om stora arealer, där

ärligen många gravar och boplatser skadas i större eller mindre utsträckning, kan man endast utföra undersökningar på enstaka platser.

I detta sammanhang skall problematiken kring dessa undersökningar och urvalsprinciperna inte utvecklas närmare. Här skall i stället redogöras för ett par sådana punktundersökningar, som ägde rum 1972 och 1973 och gällde skelettgravar från romersk järnålder, d v s den period som börjar omkring Kr.f. eller lite senare och varar till ca 400 e.Kr.

Stockholmsgården

Den mest kända fyndplatsen i Valleberga är utan tvekan Stockholmsgården, där utgrävningar har ägt rum vid många olika tillfällen och där det säkert ännu döljer sig oupptäckta gravar och boplatser (karta fig. 1). I nordöstra delen av Stockholmsgårdens ägor har länge funnits en inhägnad betesmark, där man inte haft möjlighet att företa några mera omfattande undersökningar. Under senare tid har dock även denna mark lagts under odling, varvid anläggningar från förhistorisk tid påträffats. Eftersom det på de först undersökta fyndplatserna rörde sig om grophus från yngre järnålder, fanns det anledning räkna med att vi hade samma slags bebyggelse inom hela området. Vid de tidigaste utgrävningarna på boplatserna (under åren 1949—51) tänkte man sig hypotetiskt det inhägnade området som gravplats på grund av att det låg högre i terrängen. De små provgropar vi fick tillstånd att göra gav emellertid inga påtagliga resultat. Det var därför med en viss överraskning vi i samband med en besiktning på nyåret 1973 fann stora stenar upplöjda inom ett litet område

55—75 m S om vägen Peppinge—Löderups Strandbad och 30—50 m V om den gamla markvägen ned till Stockholmsgården. I ytan låg också spridda skelettfragment och några nästan helt sönder-smulade guldfoliepärlor. Uppenbarligen hade några skelettgravar förstörts eller i varje fall skadats svårt vid höstplöjningen. Det numera till ungefär 40 cm uppgående plogdjupet är förklaringen till att så många förhistoriska anläggningar här kommit i riskzonen under senare år. Eftersom de stora stenarna måste tas bort före vårsådden, var en omedelbar undersökning nödvändig. Vi kunde då belägga 5 skelettgravar från romersk järnålder (fig. 2) samt några få brandgravar från yngre järnålder. De sistnämnda tas ej upp i detta sammanhang. Det kunde också konstateras, att en eller två skelettgravar var totalt spolierade.

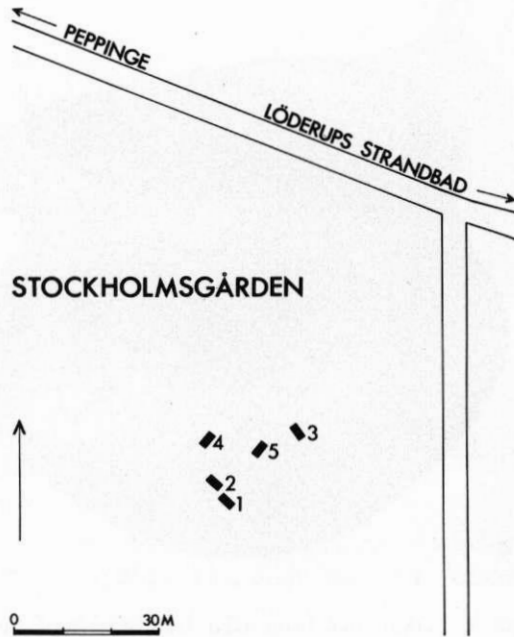
Över *grav 1* låg ett röse av 30—60 cm stora stenar. Några stenar hade rubbats av plogen, och ett par låg i ytan. Nedgrävningen var $2,5 \times 1,1$ m stor, och orienteringen var NV—SO. Under stenarna kunde man se konturerna av en $1,8 \times 0,54$ m stor träkista. Av skelettet i kistan var endast kraniedelar, halskotor och nyckelben bevarade. Vi ser ändå härav, att den döde placerats i ryggläge med huvudet i NV (fig. 3). Enligt benbestämningen rör det sig om en medelålders man.¹ Nära axlarna har suttit två $6,3—6,5$ cm långa *nålar* av brons med lösa ringar i ombøjningen upptill (fig. 4 b och c). Utanför kistan, i norra delen, stod ett *lerkärl* (fig. 4 a). Gravbotten låg 80 cm djupt från markytan räknat.

Lerkärllet, som undgått att skadas på annat sätt än att det är något hoptryckt, är en liten bågare med bandformig hank

mellan mynning och buk. Det är 8 cm högt och dubbelkoniskt med utböjd mynningskant och mjuk övergång mellan skuldra och buk. Den största diametern varierar mellan 10,2 och 11,5 cm genom att kärlet är deformerat. Bottenplattan har ett tvärmått på endast 4 cm. Ytan är flammigt brun till svart.

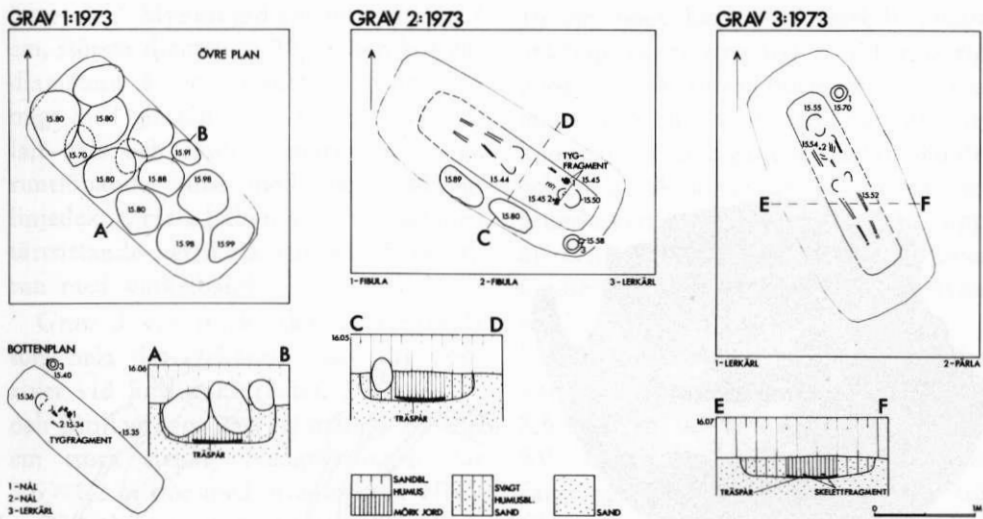
Spetsen av den nål, som låg på vänstra sidan, var instucken i ett tyg. Visserligen var endast en liten bit bevarad, men det var ändå tillräckligt för en undersökning. Enligt denna är det ett ylletyg, fyrbindig kypert, Z- och S-spunnen med en täthet på 20×20 trådar per cm. Dessutom fanns här ett bandfragment, sk brickband av ylle, S-spunnen tråd med inslag av Z-spunnen tråd av grövre kvalitet.²

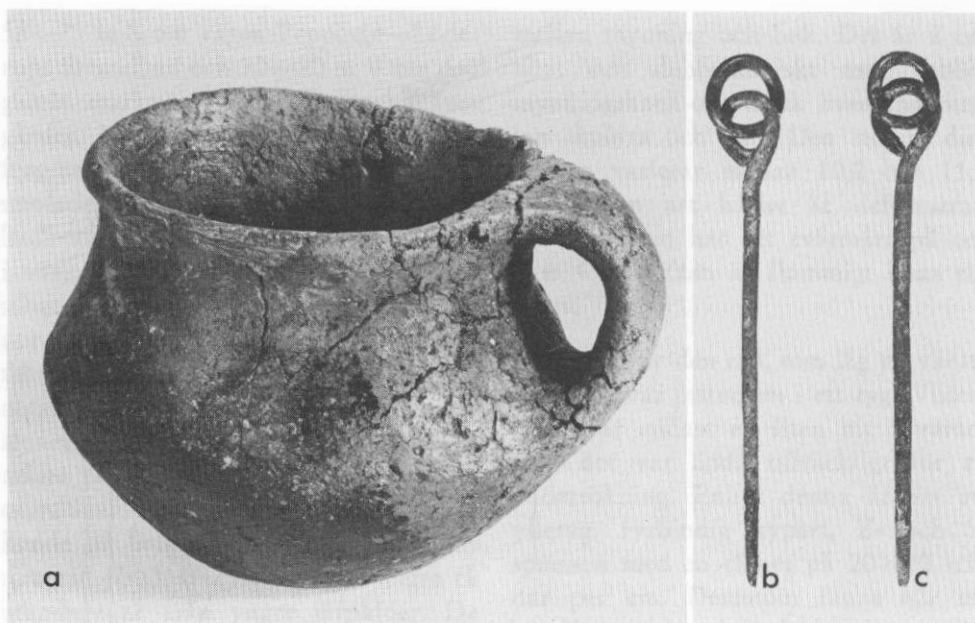
Grav 2 hade ungefär samma orientering som *grav 1*. I denna anläggning var flertalet stenar upprivna. Endast två låg kvar i södra sidan. Nedgrävningen var $2,6 \times 1,1$ m och i dess längdriktning syntes centralt spår av en ca $2 \times 0,5$ m stor träkista, i nordvästra delen dock mycket svagt. Några små träbitar från kistans södra del kunde vid analys ej bestämmas närmare än till ek eller alm.³ Av den döde, som var placerad med huvudet i SO, fanns skelettresten av kranium och halskotor och för övrigt endast färgspår, som visar, att det är fråga om utsträckt ryggläge (fig. 3). Undersökningen av skelett-delarna gav som resultat endast, att det var en vuxen individ. I axelhöjd låg två *dräktspännen* (*fibulor*) av brons med nålhållare och nålspetsar riktade uppåt mot huvudet (fig. 5 b och c). Utanför kistan, S om huvudändan, påträffades ett sönderslaget *lerkärl* (fig.

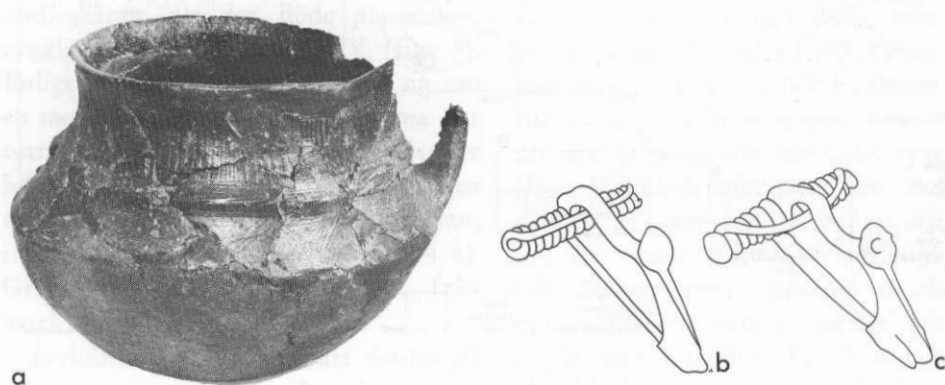
Figur 2. Gravfältet på Stockholmsgården.

Figur 3. Planer och profiler för grav 1—3 på Stockholmsgården.

Figur 4. Lerkärl och bronsnålar från grav 1 på Stockholmsgården.

Figur 5. Lerkärl och fibulor från grav 2 på Stockholmsgården.

5 a). Gravbotten låg 65 cm under markytan.

De två fibulorna är inbördes lika. Det är armborstfibulor, som har den karaktéristiska formen med hög nålhållare.⁴ De är 3,5—3,6 cm långa. Intill båda fibulorna fanns det små *tygfragment*. Enligt den företagna textilundersökningen rör det sig om ylle i fyrbindig kypert, alltså samma slags vävningsteknik som i tyget från den förra graven, och trådarna är i den ena riktningen Z-spunna, i den andra S-spunna. Tätheten är 15×17 trådar per cm. Här fanns även, överst på den vänstra fibulans nålhållare, fragment av ett brickband.

Lerkäret i grav 2 är betydligt större än det i grav 1. Det är 16 cm högt med markant utsvängd mynning och skarpvinklig övergång mellan skuldra och buk. Den bandformiga hanken har säkert börjat vid mynningen, men eftersom just denna del av kärlet ej kunnat rekonstrueras kan man inte uttala sig närmare om hur hanken sett ut i sin övre del. Mynningsdiametern är 14,7 cm, största diametern 20 cm och botten diametern 8 cm. Godset är brunflammigt med glättad yta. Övergången mellan hals och skuldra markeras av en runtlöpande vulst med snett anbragt linjedekor. Hela halsen är mönstrad med tättsittande vertikala streck och skuldran med vinkelband.

Grav 3 var starkt skadad såtillvida som hela det täckande röset var upprivet vid jordbruksarbetet. I ytan över och intill graven låg en mängd 20—40 cm stora stenar. Nedgrävningen var $2,6 \times 1,2$ m stor med orientering i NNV—SSO. Liksom i de förra anläggningarna fanns spår av en centralt placerad träkista, som i detta fall var $1,9 \times 0,44$

Figur 6. Lerkärl från grav 3 på Stockholmsgården.

m stor. Konturerna var dock delvis otydliga. Den döde har vilat i utsträckt rygläge med huvudet i NNV (fig. 3). På bröstet låg bitar av en blå *glaspärla* med inläggningar i vitt och rött. Utanför kistan, i norra delen, påträffades ett krossat *lerkärl* (fig. 6).

Av lerkäret har kunnat hopfogas så mycket, att man kan få vissa uppgifter om storlek och form. Det rör sig om ett 16 cm högt kärl med särskilt avsatt, utåtböjt mynningsparti och för övrigt dubbelkonisk form. Bottenplattans diameter är 8 cm. Kärlet har haft avlånga knoppar vid övergången mellan skuldra och buk. Skuldran är dekorerad med grunda vertikala fåror, avgränsade uppåt och nedtill av runtlöpande linjer. Godset är flammigt i olika bruna nyanser.

Den största anläggningen på fältet var grav 4 med en nedgrävningsyta på $3,5 \times 1,2$ m. Orienteringen var NO—SV. Längs långsidorna syntes mörka färgningar med ställvis skönjbara träfibrer (fig. 7). Möjligen har gropen haft en träfodring. Här fanns också några större stenar, såsom framgår av planen.

Figur 7. Grav 4 på Stockholmsgården.

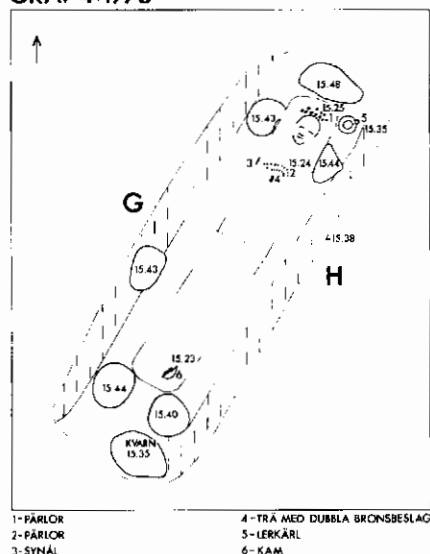
En av dessa är en kvarn. Gravdjupet var 68 cm.

I gropens mitt fanns spår av en $2,5 \times 0,4$ m stor träkista med kraniefragment i nordöstra delen (fig. 8). Enligt den antropologiska undersökningen rör det sig om en ung individ, troligen en kvinna.⁵ Det sistnämnda får sin bekräftelse i gravutrustningen, som består av *pärlor*, en *synål*, ett *trästycke med bronsbeslag*, en *kam* av ben eller horn samt ett *lerkärl*.

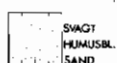
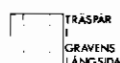
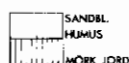
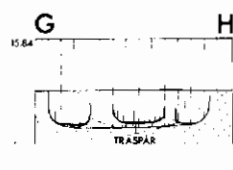
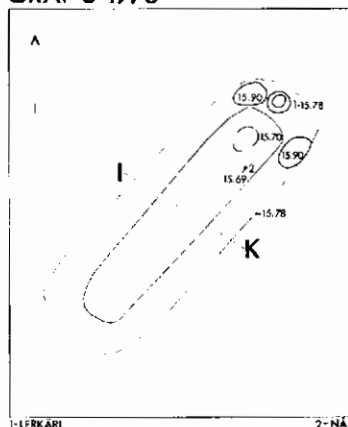
Pärlorna låg i två grupper. 11 stycken

låg strax bakom skallen (fig. 9 b). Av dessa är 5 av samma slag, ljusgröna med inläggningar i gult och rött respektive grönt och rött. Bland de övriga märkes en ljusgrön räfflad pärla och 3 blå glaspärlor. Nere på bröstet låg i en dubbel rad på tvären 52 hela pärlor av bärnsten och glas jämte en krossad glaspärla (fig. 9 a, där pärlorna ligger i läge, samt 10 b, där de är upptagna och konserverade). De blå och gröna glaspärlorna är ringformiga, skivformiga, tunnformiga och räfflade. Den största diametern

GRAV 4:1973

GRAV 5:1973

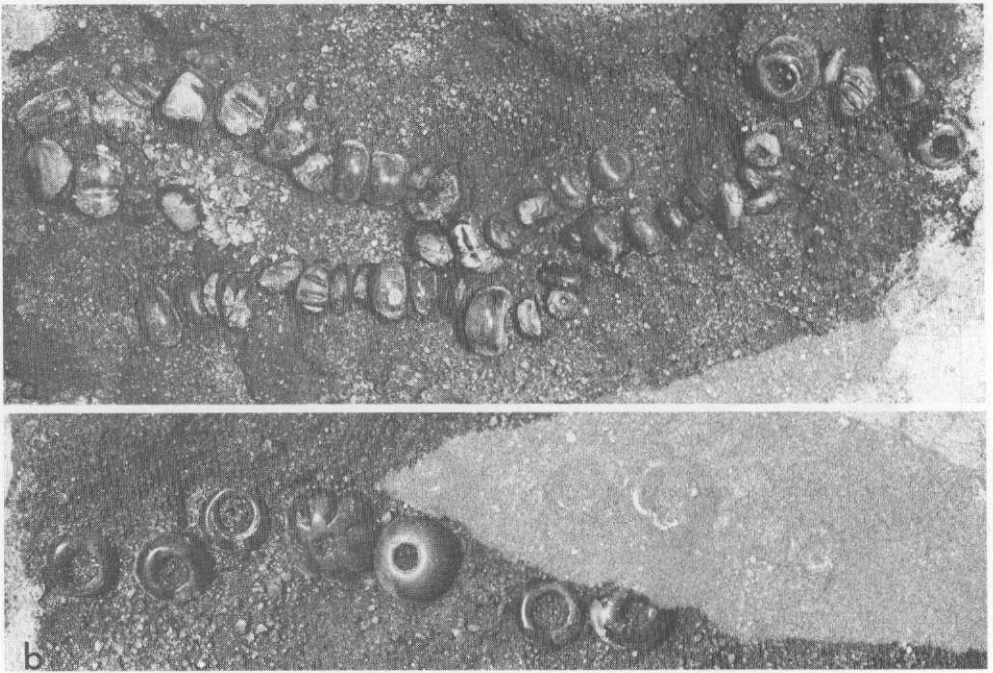
Figur 8. Planer och profiler för grav 4 och 5 på Stockholmsgården.

är 1,4 cm. Pärlornas placering kan tolkas på olika sätt. Kanske har de pärlor, som låg tätt bakom huvudet, ingått i en hårprydnad liksom man haft anledning tolka exempelvis ett fynd från Bornholm.⁶ De övriga pärlorna kan möjligen ha legat i en träask, där de två 2,7 cm långa beslagen av brons haft sin plats. Man kan då tänka sig, att den 3,8 cm långa synålen av brons legat i samma ask. Men det mest naturliga är ändå, att pärlkedjan burits på dräkten och fallit isär, när tråden brast och att detta förklarar pärlornas läge tvärs över bröstet.

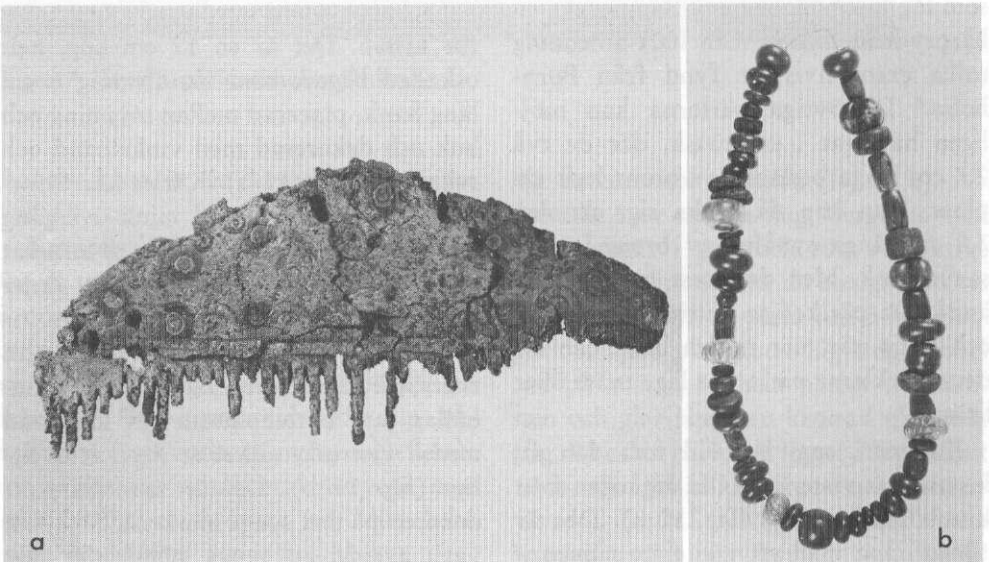
Kammen, som låg vid fotändan av kistan, var visserligen illa åtgången men kunde ändå räddas (fig. 10 a). Den är 10 cm lång med ett tresidigt, sammansatt handtag med 12 bevarade brons-

nitar och för övrigt dubbla linjer längs kanterna samt punktcirkeldecor.

Lerkäret stod i nordöstra delen utanför kistan. Det är en 12 cm hög, helt oskadad bägare med bandformig 6 cm lång hank, placerad mellan mynning och buk och dekorerad med vinkelband och tvärstreck (fig. 11 a). Kärlet har S-formigt svängd profil med mjuk övergång mellan skuldra och buk. Det är ornerat på överdelen med runtlöpande linjer och vinkelband. Största diametern är 13,4 cm, och bottenplattan är 6 cm tvärsöver. Det förtjänar särskilt framhållas, att bottenplattan är mönstrad med krysstreck, vilket är mycket ovanligt (fig. 11 b). Det är sannolikt, att dekoren på den svagt markerade ståytan varit avsedd att synas, när kärlet placerades med mynningen nedåt.

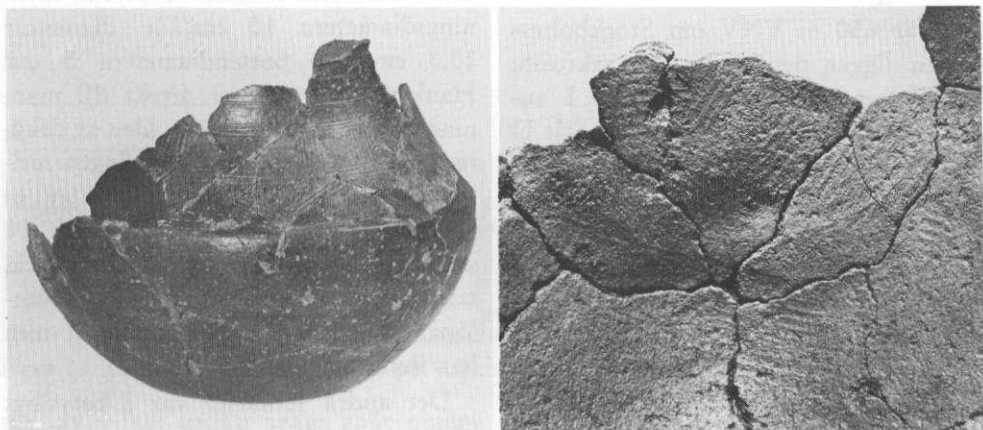
Figur 9. De två pärlgrupperna i läge i grav 4 på Stockholmsgården.

Figur 10. Kam och pärlor från grav 4 på Stockholmsgården.

Figur 11. Lerkärl från grav 4 på Stockholmsgården. Till höger bottenplattan med dess streckdekor.

Figur 12. Lerkärl från grav 5 på Stockholmsgården. Till höger textilintryck på kärlets insida.

I grav 5 hade hela det täckande röset med undantag för ett par stenar avlägsnats och endast ett 12 cm tjockt skikt återstod av anläggningen. Gropen mätte $2,5 \times 0,85$ m och innehöll otydliga spår av en ca $2 \times 0,4$ m stor kista. Orienteringen var NO—SV med huvudändan i NO. Av skelettet var endast obetydliga kraniefragment bevarade (fig. 8). Gravgodset utgjordes av en skadad bronsnål med ringformigt böjt huvud

av samma slag som i grav 1 samt av ett *lerkärl*, som placerats utanför kistan vid huvudändan.

Lerkäret, som var krossat i många små bitar, har endast delvis kunnat rekonstrueras (fig. 12 a). Det är ett kärl besläktat med keramiken i grav 2 och 3. Höjden kan beräknas till minst 19 cm. Största diametern är 21,4 cm, och bottenplattan mäter 9,5 cm tvärsöver. Kärlets överdel har dekor av runt-

löpande linjer, vertikala streckgrupper och vinkelband.

Redan vid framtagningen i fält observerades, att det fanns *textilavtryck* på kärlets insida i nedre delen (fig. 12 b). Det är visserligen fråga om grunda men ändå tydligt iakttagbara intryck av rombiska mönster, s k diamantkypert. Dessa måste ha tillkommit genom att ett tygstycke tryckts mot kärlets insida, medan leran ännu var fuktig. Det är ytterst sällan man lagt märke till sådana textilavtryck i nordisk järnålderskeramik.⁷

Valleberga 24⁴

Ungefär 650 m VNV om Stockholmsgården ligger den andra här aktuella fyndplatsen, på Valleberga 24⁴. I augusti 1972 besiktigades ett odlat fält Ö om den stora gravhög, som är belägen N om vägen. Peppinge—Löderups Strandbad. Här observerades då, att man vid jordbruksarbetet plöjt upp mörk jord och dessutom stött på sten, som kunde misstänkas höra till en forntida anläggning. Fyndplatsen låg 27 m N om vägen och endast 1 meter Ö om högen. Efter kontakt med riksantikvarieämbetet företogs en undersökning här.

Inom en yta på 7 kvadratmeter avschaktades matjorden. Man påträffade då en stenram, som var $2,6 \times 0,8$ m stor, orienterad i NNO—SSV (fig. 13:1—2 och 14 a). Stenramen var byggd i två skikt och låg direkt under plogdjup med vissa stenar upprivna genom att de ursprungligen legat högre upp. Innanför stenramen syntes konturerna av en rektangulär tråkista, som var $2,2 \times 0,4$ m stor (fig. 13:3 och 14 b). Bottnen låg 0,95 m under markytan. Bevaringsför-

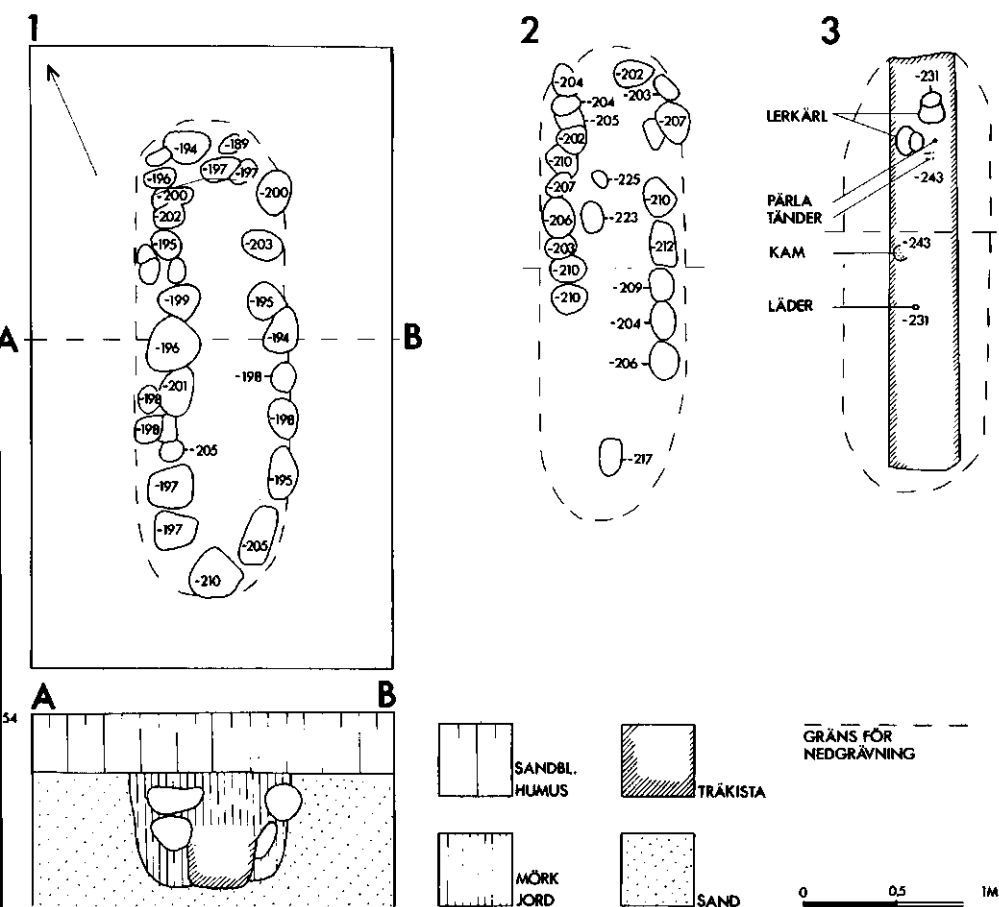
hållandena för ben är dåliga i detta område, och i graven påträffades endast några människotänder — av en ung individ — 55 cm från norra gaveln.⁸ Skelettet var för övrigt helt förmultnat.

Gravinventariet bestod av två *lerkärl*, som låg 30—40 cm från norra gaveln, små fragment av *bronsnit* till en ben- eller hornkam i västra långsidans mitt, bitar av en *pär*la vid huvudet samt en liten bit förmultnat *läder* 90 cm från södra gaveln.

De två lerkärlen var placerade bredvid varandra. Det östligast belägna (fig. 15 b) är försett med hank med tvärså. Det har utsvängd mynning och lågt placerad bukkant. Höjden är 14 cm, mynningsdiametern 10 cm, st. diametern 13,3 cm och bottendiametern 5 cm. Hanken, som ansluter direkt till mynningskanten, är 8 cm lång. Den är dekorerad med krysstreck. Övergången mellan hals och skuldra markeras av en horisontell tvärstreckad vulstrand. På skuldran finns dekor av snedstreck, ställda mot varandra samt dubbla runt-löpande linjer. Kärlet var skadat men har kunnat rekonstrueras.

Det andra lerkärlet var i betydligt bättre skick (fig. 15 a). Det har utsvängd mynningskant och lågt sittande bukkant. Höjden är 13 cm, mynningsdiametern 11,5 cm, bukkdiametern 13,3 cm och bottendiametern 4,5 cm. Ytan är glättad. Dekoren består av en runt-löpande streckad vulst mellan hals och skuldra samt 4 vertikala vulster på skuldran, som dessutom är mönstrad med horisontella linjer, i triangelfält anordnade linjegrupper och snedstreck samt små triangulära intryck.

Av den ljusgula glaspärlan är två små fragment bevarade. Bronsnitarna har suttit i ett halvcirkelformat kamhand-

Figur 13. Plan och profil av graven på Valleberga 24⁴.

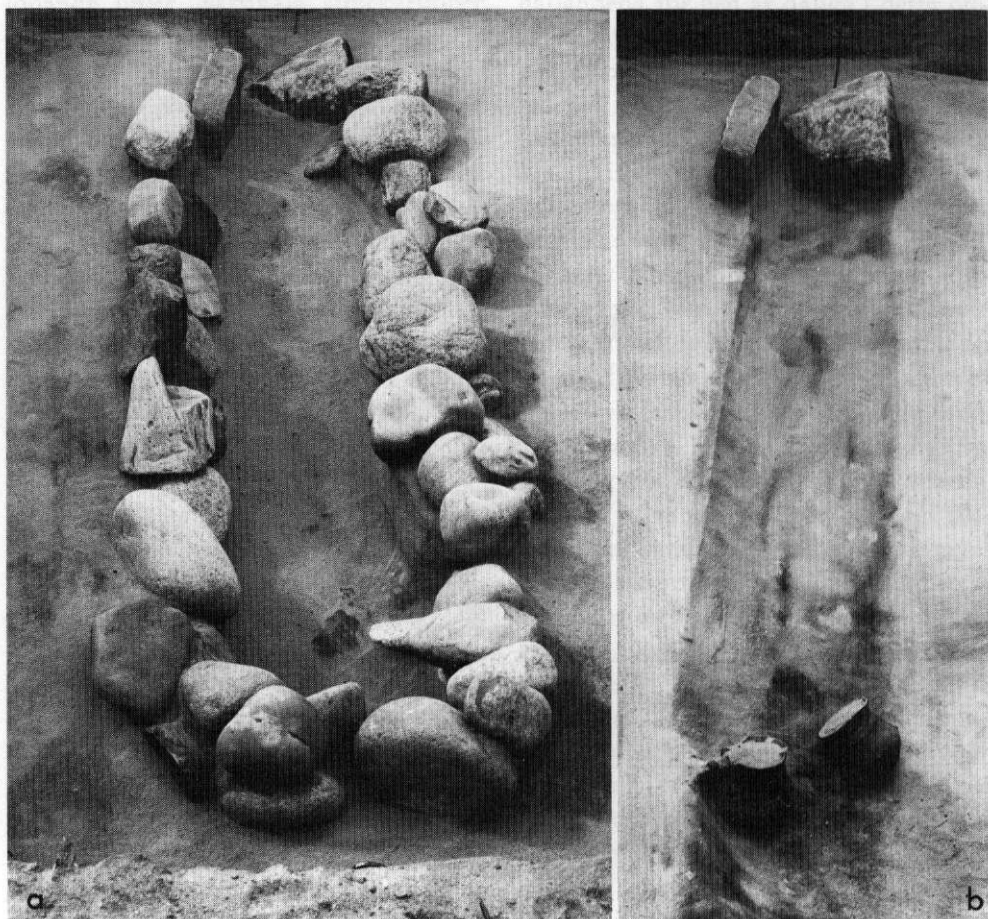
tag, av vilket endast svaga spår observerades vid undersökningen.

Dateringen

Den första uppgiften vid bearbetningen av ett förhistoriskt material är datering. Det man då måste göra är att bland fynden uttaga de föremål, som kan ge hållpunkter för en tidsbestämning, d v s tidigare är så väl undersökta, att man säkert kan bestämma åldern inom vissa gränser. Ibland ger även fyndomständigheterna möjligheter till en datering, tex lagerförhållanden eller karakteristiska anläggningstyper förutom att

C 14-bestämningar ger goda dateringsmöjligheter. I detta fall är det visserligen inte fråga om något stort material, men det finns ändå en rad olika föremålsformer: fibulor, nålar med ringformigt huvud, synål, beslag, pärlor, kammar och lerkärl.

De i grav 2 på Stockholmsgården företrädda armborstfibulorna kännetecknas av den höga nålhållaren (fig. 5 b och c). Sådana spänner finns i flera varianter, och datering är yngre romersk järnålder, företrädesvis 200-talet e.Kr. För denna form finns det ett relativt rikhaltigt nordeuropeiskt material att jämföra med, och även i Skåne har

Figur 14. Graven på Valleberga 24⁴ i två undersökningsstadier.

ett litet antal fibulor med hög nålhållare påträffats.⁹ Den härigenom erhållna dateringen får ett stöd i kammarerna. I grav 4 på Stockholmsgården låg en kam med sammansatt handtag (fig. 10 a). Att även kammen på Valleberga 24⁴ haft ett sammansatt handtag tyder de små bronsnitarna på. Kammar av detta slag uppträder först på 200-talet.¹⁰

I grav 1 på Stockholmsgården låg 2 nålar med lösa ringar i det ringformiga huvudet (fig. 4 b och c), och i grav 5 fanns en skadad nål av samma typ.

Dessa nålar har säkerligen suttit i dräkten.¹¹ I ena fallet visade den antropologiska undersökningen, att det var en mansgrav, medan i den andra graven skelettet ej kunde könsbestämmas. Med dessa vittnesbörd kan man förmoda men ej säkert påstå, att nålarna i denna bygd varit manliga tillbehör till dräkten. Nåltypen finns, med eller utan ringar, i spridda sydsandinaviska fynd. På gravfältet vid Simris 2³, Simris sn finns sådana nålar i ett par gravar. Här är det också fråga om yngre romersk järnålder och t o m början av 300-talet.¹²

I danska fynd synes denna nåltyp vara sällsynt. Den finns dock företrädd i fynd fram mot slutet av yngre romersk järnålder.¹³

Enstaka pärlor fanns i ett par gravar. Endast grav 4 på Stockholmsgården innehöll många pärlor, fördelade på två grupper (fig. 9 a och b samt 10 b). Genom kammen har denna grav daterats till yngre romersk järnålder. Detta stämmer väl även för pärlornas del. Bärnstenspärlorna kan vara gjorda av lokalt material från kusten i närheten, medan glaspärlorna är importerade från kontinenten. Det finns fabriksorter för pärlor såväl i Väst- som Östeuropa. Pärlkedjor förekommer framför allt i den yngre romerska järnålderns gravinventarier. I Skåne finns det dock relativt få gravfynd innehållande många pärlor. På gravfältet i Simris var pärlfynden mycket sparsamma. Det fanns enstaka eller några få pärlor i vissa gravar, och endast i en grav låg det ett flertal pärlor.¹⁴

Keramik fanns i alla gravar, i ett

fall t o m två kärl. Formerna varierar visserligen, men som helhet kan det fastställas, att materialet passar väl in i den yngre romerska järnålderns miljö. Det är hankförsedda kärl i grav 1, 2 och 4 på Stockholmsgården samt i det ena fallet på Valleberga 24⁴. Det finns såväl små som stora kärl, men kännetecknande är den utåtböjda mynningen och den sneda skuldran. Hankarna är placerade mellan mynning och buk. En särpräglad form på hanken med en tvärså har det ena kärlet på Valleberga 24⁴ (fig. 15 b). Helt ensamstående i det skånska materialet är dock inte denna form, även om den är det i sitt detaljutförande.¹⁵ Dekoren består av linjer och streck i olika grupperingar, fåror och vulster.

Den skånska keramiken från romersk järnålder är väl känd genom den ingående analys, som företagits med utgångspunkt i fynden från Simris och publicerats år 1955.¹⁶ Under senare år har en rad nya fynd från gravar och boplatser tillkommit i olika delar av

Figur 15. Två lerkärl från graven på Valleberga 24⁴.

Skåne vartill kommer, att man numera också har ökade möjligheter att göra tekniska undersökningar av keramiken.¹⁷

Övriga föremål ger inga bidrag i fråga om dateringen. Men de redan nämnda formerna är tillräckliga för att vi skall kunna bestämma dateringen till yngre romersk järnålder med början i 200-talet e.Kr. Man kan förmoda, att gravfältet använts under minst ett århundrade men inom gränsen för den yngre romerska järnåldern, d v s ej senare än 400 e.Kr. I flertalet anläggningar har vi kombinationer av olika slag. På Stockholmsgården innehöll grav 1 bronsnålar och lerkärl, grav 2 fibulor och lerkärl, grav 4 kam, lerkärl, pärlor m m, grav 5 bronsnål och keramik och på Valleberga 24⁴ kam, keramik m m.

Anläggningarna

Gravformen är relativt enhetlig på dessa två platser. Alla anläggningarna, möjligen med undantag för grav 4 på Stockholmsgården, har haft ett röse av stora stenar. Om vi bortser från grav 4 varierar groparnas längd mellan 2,5 och 2,6 m och deras bredd mellan 0,85 och 1,2 m. Grav 4 var anmärkningsvärt stor genom sin längd på 3,5 m. Bredden var däremot endast 1,2 m. För grav 4 har man alltså vidtagit speciella anordningar. Som ovan nämnts syntes träspår längs gropens långsidor, tydande på en träfodring eller annan träkonstruktion (fig. 8). Eftersom gravgodset i detta fall var rikligare än i någon av de andra anläggningarna, kan man förmoda, att den här gravlagda unga kvinnan haft en särställning.

I samtliga fall kunde man se konturerna av de centralt placerade träkistorna och i ett fall t o m tillvarata trärester.

Längden var 1,8—2,5 m, varvid det största måttet gäller den ovannämnda grav 4. Bredden varierar mellan 0,4—0,54 m.

Orienteringen var NV—SO för grav 1 och 2, NO—SV för grav 4 och 5 och NNV—SSO för grav 3 på Stockholmsgården samt NNO—SSV för graven på Valleberga 24⁴. I grav 2 var huvudändan åt SO, medan i alla andra huvudet låg i den nordliga riktningen. Vi ser härav, att gravskicket medgivit variationer inom ett och samma fält. Detta är inte något oväntat, eftersom man ofta har anledning konstatera en omväxlande orientering på de skånska gravfälten, och det gäller då inte enbart romersk järnålder.¹⁸

Träkistor, ofta med ett täckande röse, är kännetecknande för romersk järnålder i Skåne (fastän här även finns gravar i stenkistor), och de finns för övrigt belagda på många platser i Sydsandinavien. Det finns också skånska exempel på träfodrade gravrum, även om detta är en mera sällsynt företeelse.¹⁹

Fyndtyperna

Med fyndtyper menas i detta fall inte någon klassifikation med inordnande i en serie. För en sådan analys är detta material självfallet för litet. Här menas i stället, att inventariet skall granskas med hänsyn till sin sammansättning. Vi har i det föregående sett, att fynden förutom tygrester består av lerkärl, pärlor, kammar, dräknålar samt synål och beslag. Därjämte fanns det en kvarn i grav 4. Vad kan man nu dra för slutsatser av ett sådant material? Först och främst, att endast en grav har många föremål (grav 4) men att varken den eller de övriga innehåller ädelmetall eller finare importföremål. Det finns

alltså inte en enda rik grav. Utrustningarna är av ordinärt slag, om man bortser från inslag av visserligen enkla men ovanliga föremål, såsom nålarna och vissa drag i keramiken. De i grav 1 och 2 påträffade tygfragmenten visar, att de döda begravts i sina dräkter av ylle jämte brickband. Det är ytterst sällan man i Sverige påträffat textilfynd i gravar från romersk järnålder, och varje nytt fynd är därför ett värdefullt tillskott. Man får dock en god inblick i tidens dräktskick genom framför allt norska fynd.²⁰

Fibulorna i grav 2 och nålarna i grav 1 och 5 har säkerligen suttit i dräkten. Några av pärlorna i grav 4 har sannolikt tjänstgjort som en hårprydnad, medan de övriga kan ha burits i en kedja på bröstet (ehuru de kanske i samband med begravningen placerats på annat sätt, som nämnt i ex i en ask).

Utöver smycken har de döda i ett par fall som personlig utrustning fått med sig kammar. Troligen får man väl även betrakta synålen som tillhörande den dödas personliga egendom. Det är däremot osäkert, om lerkärlen tillhört den enskilde individen. Här kan det vara ur det gemensamma hushållet tagna kärl, som med dryck eller mat ställts ned i graven. På Stockholmsgården stod lerkärlen i samtliga fall utanför kistan nära huvudändan, medan de på Valleberga 24⁴ stod inne i kistan.

Kvarnstenen i grav 4 var placerad utanför träkistans fotända. Det är en 50×35 cm stor sten med svagt skålad ovansida. Fyllningen invid kvarnen var mörkfärgad. Det är osäkert, om stenen placerats i graven i sin egenskap av kvarn eller endast som stödsten i gravrummet. Det fanns även fragment av en sådan sten i gravens södra del. Före-

komsten av en kvarnsten ger ju också en upplysning av socialekonomisk natur, nämligen att det är fråga om ett bondesamhälle.

Gravfält och bosättning

Det viktigaste undersökningsresultatet är att man på Stockholmsgården nu kunnat belägga ett litet gravfält från yngre romersk järnålder. Vi kan alltså säga, att inom detta område har man begravt sina döda under en viss period. De undersökta gravarna ligger i en liten, väl avgränsad grupp. Även om vissa anläggningar totalförstörts och någon enstaka grav eventuellt ännu finns kvar — trots de sonderingar, som i kontrollsyfte utfördes under våren 1975 — kan det ändå inte bli tal om något större antal gravar. Att döma av några tidigare fynd kan man visserligen räkna med att det funnits gravar från yngre romersk järnålder ca 125 m S om gravfältet. Ätminstone ett par fynd kan tolkas som kommande från förstörda gravar.²¹ Kanske kan detta förklaras med att man något senare under romersk järnålder flyttat ett stycke från den förra gravplatsen.

När gravfältet är så litet, är det rimligt att räkna med att den bosättning det hört till också varit av begränsat omfång och då väl närmast en gård och dess hushåll.

Var bopplatsen legat vet vi också en del om. Redan i samband med fältarbetena 1949—51 påträffades diverse lösfynd, som går att datera till romersk järnålder, såsom fibulafragment, en bit av en glasbägare med inslipade ovaler, bronsbitar av olika slag, keramik m.m. Dessa fynd låg framför allt inom ungefär samma område som den nämnda

förstörda graven S om gravfältet. Men först i slutet av 1960-talet fann vi ett par anläggningar från romersk tid på Stockholmsgården. Det var dels en kulturlagersfylld grop,²² dels en del av en husgrund. Medan den förra låg inom det nämnda området ca 125 m S om gravfältet, låg husgrunden i fältets västra del ett par hundra m från gravfältet. Det rörde sig här om en $5,3 \times 4,5$ m stor yta med 3 stolphål i norra delen och i mitten en härd. Fyndmaterialet bestod av skärvor av stora och små lerkärl, järnföremål och djurben. Någon analys av fynden har visserligen ännu ej kunnat företagas, men enligt den preliminära granskningen synes inga hinder föreligga för en datering till samma tid som gravarna. Att inte mer är bevarat av den romerska tidens bosättning beror säkert på den intensiva bebyggelsen under yngre järnålder, vendel- och vikingatid, då man grävde djupa grunder för sina många grophus. Om man fått företa en totalundersökning av området, skulle man dock kanske bättre kunna ringa in bebyggelsen under romersk järnålder. Men trots de få kända anläggningarna får man dock en bild av en gårdsbebyggelse med tillhörande gravplats. Som fynden antyder kan det ha skett en viss förskjutning av bebyggelsen från en period till en annan under romersk järnålder.

På Valleberga 24⁴ undersöktes endast en grav vid det nu aktuella tillfället. Men tidigare har här undersökts 2 skelletgravar från ungefär samma tid och belägna 42—50 m Ö om den nämnda stora gravhögen.²³ Dessutom har här vid flera tillfällen påträffats sten, som kan antagas ha hört till gravkonstruktioner. Man kan därför bestämt räkna med att här legat ett litet gravfält av ungefär

samma storlek som på Stockholmsgården. Vissa brandgravsfynd från ett äldre avsnitt av romersk järnålder tyder på att gravfältet har en längre användningstid. Frågan om kontinuiteten mellan detta fält och ett annat närliggande skall dock ej diskuteras här.

Någon samtidig boplats har inte påträffats i gravfältets närhet på Valleberga 24⁴. Detta kan bero på att området ännu inte gjorts till föremål för en mera ingående undersökning. Härda, enstaka krukskärvor och pärlor har påträffats på ett fält ungefär en halv kilometer V om gravfältet. Det är emellertid mycket osäkert, om man har rätt att se ett samband mellan dessa två fyndplatser. Det fortsatta fältarbetet kan möjligen i stället visa samhörighet mellan boplatsen och ett annat gravfält.

Hittills påträffade fynd och anläggningar tyder på små gårdsbebyggelser på mindre än en kilometers avstånd från varandra. Det rör sig i båda fallen om mark med sandhaltig mylla, som bör ha varit lättillgänglig för odling under forntiden. Ett liknande läge har en rad andra boplatser från romersk järnålder i det näraliggande Hagestad.²⁴ På vissa platser ger de mycket stora benmaterialen vid handen, att boskapsskötseln varit en näring med så stor betydelse, att man kan kalkylera med en överskottsproduktion, som i sin tur bör ha inneburit möjligheter till handelsutbyte. Att kontakterna utåt varit goda framgår av många fynd, bl a av den stora depån med romerska silvermynt — en av de största silverskatterna från romersk tid i Norden — vid Hagestaborg. De nu presenterade gravfynden på Stockholmsgården och Valleberga 24⁴ ger i flera avseenden nya kunskaper om den forntida bebyggelsen i sydöstra Skåne.²⁵

Noter:

¹ Fil. dr Johannes Lepiksaar, Naturhistoriska museet, Göteborg har undersökt skelettresterna från grav 1—3 samt grav 5.

² Antikvarie Märta Lindström, Kulturhistoriska museet, Lund har utfört undersökningen av tygreterna i grav 1 och 2.

³ Undersökningen av träbitarna har utförts av Peter Wagner, Botanisk Centralbibliotek, Köpenhamn.

⁴ Jfr O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen II. Sthlm 1897, grupp VII, Taf. IX: 193, 195 och 196, den sistnämnda dock med högre nålhållare än fibulorna från Valleberga.

⁵ Docent Ove Persson, Lund har undersökt kraniefragmenten från grav 4.

⁶ Jfr E. Vedel, Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kbhvn 1886, fig. 259, s. 122.

⁷ Det finns dock uppgifter om tidigare iakttagelser om svagt skönjbara textilavtryck på insidan av järnålderskeramik. Sådana avtryck finns också belagda i indisk keramik, jfr M. Lindström, An examination of the textile impressions on the vessels of type 9 and their manufacture. Ingår i H. Rydén, Rang Mahal. Acta Archaeologica Lundensia, Ser. in 4°, N° 3. Lund 1959, s. 201 f.

⁸ Enligt Johannes Lepiksaars bestämning.

⁹ O. Montelius, Den nordiska järnålderns kronologi. Svenska fornminnesföreningens tidskrift 9 (1896), s. 217 f, fig. 54.

¹⁰ B. Stjernquist, Vä under järnåldern. Skrifter utg. av Kungl. Hum. Vet. samf. i Lund XLVII. Lund 1951, s. 91 f.

¹¹ O. Almgren — B. Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands. Sthlm 1923, s. 72, Taf. 23:347—349. Av dessa är 347 den, som närmast överensstämmer med den på Stockholmsgården företrädda typen. Nålar med varierande detaljutförande torde dock ha haft en likartad funktion.

¹² B. Stjernquist, Simris. On cultural connections of Scania in the Roman Iron Age. Acta Archaeologica Lundensia, Ser. in 4°, N° 2. Lund 1955, Pl. XIX:13, XXIV:2 och XXVI:17.

¹³ H. Norling-Christensen, Haraldstedgravpladsen og ældre germansk jernalder i Danmark. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og

Historie 1956 (1957), s. 63, fig. 32:1.

¹⁴ Stjernquist, Simris, Pl. XX:17.

¹⁵ Stjernquist, Simris, Pl. XXXII:7.

¹⁶ Stjernquist, Simris, s. 69 ff.

¹⁷ Förutom de stora, ännu ej helt avslutade undersökningarna i Gårdlösa och Hagestad kan nämnas Stävie 4¹, Stävie sn (D. Widholm, Rapport från UV-Syds verksamhet. Ale 1973:2, s. 36), Möllebacken, Nosaby sn (K. Ström, Gravfältet på Möllebacken. Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1972, s. 47 och 51), Bromölla (C.-A. Mildner i Ale 1971:2, s. 37), Önsvala, Nevishög sn (J. Petersson, Rapport från Önsvala. Ale 1970:1, s. 45 f), Löderup 15, Löderup sn (M. Strömberg, Studien zu einem Gräberfeld in Löderup. Acta Archaeologica Lundensia, Ser. in 8°, N° 10. Lund 1975, s. 215 ff, Abb. 122—123) och Ingelstorp 10, Ingelstorp sn (undersökning av M. Strömberg fr o m 1974).

¹⁸ Stjernquist, Simris, s. 6 ff och 166 ff. Fler-talet gravar från romersk järnålder har dock en nord-sydlig placering med vissa avvikelser.

¹⁹ M. Magnusson (Strömberg), Two Skeleton Graves from the Roman Iron Age produced at Gullarp No. 5, Trolleås par. Meddelanden från Lunds univ.hist.museum 1946, s. 97 ff, fig. 3 och 4. Stjernquist, Simris, Pl. VI och VIII.

²⁰ A. Geijer, Ur textilkonstens historia. Lund 1972, s. 271 f.

²¹ M. Strömberg, Flachgräberfelder aus der Bronze- und Eisenzeit in Valleberga, Schonen. Meddelanden från Lunds univ.hist.museum 1953, s. 44, Abb. 4. M. Strömberg, Grubenhäuser in Valleberga. Untersuchungen 1965—70. Meddelanden från Lunds univ.hist.museum 1969—1970, s. 221.

²² Strömberg, Grubenhäuser in Valleberga, s. 216 (anläggning 2: 68).

²³ Strömberg, Flachgräberfelder aus der Bronze- und Eisenzeit in Valleberga, Schonen, s. 52 ff.

²⁴ Strömberg, Studien zu einem Gräberfeld in Löderup, Abb. 137:D.

²⁵ Fältpotona är tagna av förf. och föremålsfotona av Bengt Almgren. Renritningen av kartor, planer och profiler har utförts av Christina Borstam.

Äkta par i Skivarp och Västra Nöbbelöv

Några synpunkter på äktenskapsbildning i början av 1800-talet

Av Anna Christina Meurling

Vem gifter sig med vem och varför
i det begynnande 1800-talets
bondesamhälle är frågor vilka
Anna Christina Meurling belyser
med utgångspunkt från två skånska
släktförsamlingar.

Något som otvivelaktigt innebär en betydande förändring i en människas liv, både enskilt och för det samhälle hon lever i, är när hon väljer partner och ingår äktenskap. Därmed inleds den period, som för de flesta betyder både familjebildning och barnalstring. Det är en banal sanning att befolkningens reproduktion har inflytande på samhällets struktur och utveckling och att familjebildning för den enskilde är av stor betydelse på många sätt. Ett studium av äktenskapsmönster har alltså ett givet intresse för att vi skall få en inblick i hur människan levde i gårdagens samhälle.

Denna artikel skall blott ta upp några

punkter som kan anses relevanta för val av äktenskapspartner och familjebildning. Materialet är litet och några slutsatser skall inte dragas.¹ Frågor som kan ställas är bl a vilken var giftemålsåldern — de flesta barn föddes inom äktenskapet och reproduktionsperiodens längd är således beroende av när kvinnan vigdes. Varifrån hämtades äktenskapspartnern — inom församlingen eller inte. I hur många fall hade kontrahenterna träffats och arbetat ihop? Väntrade kvinnan barn och var detta faktum således den omedelbara anledningen till vigseln? När på året gifte sig folk — invercade skördeåret och styrde val av tidpunkt? Var bosatte sig det nygifta

paret? Var det vanligt att bosättning skedde på föräldrahemmanet. Vad betydde ordningsnumret i en syskonskara vid val av tidpunkt för vigsel och bosättning? Frågorna är många och några skall jag ta upp och belysa med utgångspunkt av det antal vigslar, som ägde rum i Skivarp och Västra Nöbbelöv 1801—1807. Tillsammans utgöres undersökningsmaterialet av 77 äkta par, 49 från Skivarp och 28 från Västra Nöbbelöv.

Skivarp och Västra Nöbbelöv är två jordbruksförsamlingar i Vemmenhög och Ljunits härader. Skivarp hade 1815 en befolkning på 855 människor (1805 och 1810 års folkmängdsuppgifter saknas) och Västra Nöbbelöv hade 1815 510 personer (1805 fanns där 480 personer). Något storgods finns inte i någondera församlingen, men däremot finns det framför allt i Skivarp mycket utsockne frälsegods och utsockne frälse gatehus. Detta förhållande har naturligtvis haft betydelse för människornas levnadsvillkor. Det gods som dominerade jordägandet var Dybeck, som vid denna tid var delat i två hälfter, den ena kallad Sparreparten efter innehavaren Ehrensparre och den andre kallad Krokeparten efter ägaren Gyllenkrok. Båda dessa är företrädare som jordägare i församlingarna. En annan frälsejordsinnehavare i Skivarp var Wachtmeister på Marsvinsholm och det fanns även utsockne frälsejord till Torsjö gård, Stora Marckie och Skabersjö. I Västra Nöbbelöv låg huvuddelen av det utsockne frälsegodset under Torsjö gård och Charlottenlund.

Skivarps församling bestod av 2.150 tunnland jord och fördelning på skatte, krono och utsockne frälse var apr. 6 7/8 mantal skatte, 5 7/16 mantal krono och

7 1/16 mantal utsockne frälse år 1808.² Bönder på egna hemman anges 1815 vara 34, på andras 19, torpare 25 och fiskare 21.³ I Skivarp fanns fiskeläget Abekås med 31 gatehus, varav 12 var skatte under Marsvinsholm, 11 utsockne frälse till Ehrensparre och Gyllenkrok (Dybecksdelarna), Stiernblad (Stora Marckie) och Thott (Skabersjö). 1808 års mantalslängd uppger dessutom 62 onummerade i hus i församlingen.

I Västra Nöbbelöv fanns det 1.650 tunnland jord och fördelningen på skatte, krono resp utsockne frälse var 1808 5 5/16 mantal, apr 2 7/8 och apr 9 1/6 mantal.⁴ 1805 fanns det 24 bönder på egna hemman, 16 som satt på andras och 3 torpare.⁵ Där fanns också 17 gatehus som var krono, 14 som var utsockne frälse samt 5 ryttaretorp.

Hur storgodsen påverkade människorna i de två församlingarna är frågor, som kan ställas, men som knappast kommer att kunna besvaras i denna artikel. Motsvarande frågor har ställts beträffande områden i Kurland, där livegenskap rådde, och en jämförelse med svenska områden med storgodsdominans — låt vara utan livegenskap — kan kanske vara intressant.⁶

Om vi först tittar på giftermålsåldern för kvinnorna i de två församlingarna, så finner man att medelåldern för de kvinnor, som gifte sig första gången är 25,6 år i Skivarp och 26,5 år i Västra Nöbbelöv. Det skall dock påpekas att i Skivarp var hälften av de vigda kvinnorna mellan 19 och 24 år. Några giftermål vid hög ålder påverkar medeltalet i alltför hög grad. Motsvarande uträkning för Västra Nöbbelöv visar att en tredjedel befann sig i denna ålder. Mänsnens genomsnittsålder vid tiden för det första äktenskapets ingående var 28,6 år

för Skivarpborna och 30,4 år för dem som vigdes i Västra Nöbbelöv.⁷ Hälften av männen i Skivarp var mellan 21 och 28 år (medianen 28 1/4 år) och i Västra Nöbbelöv utgjorde motsvarande åldersgrupp 43 % (medianen är 30 1/4).

En annan fråga är varifrån de olika kontrahenterna kom. Var de flesta födda och uppvuxna i respektive församlingar? Eller flyttade han in för att vigas i hennes hemförsamling? Nedanstående tabell visar hur respektive födelseorter för de olika paren fördelar sig.⁸

	Båda f. i förs.	Han f. i förs., ej hon
Skivarp N=49	32,7 %	12,2 %
V. Nöbbelöv N=28	17,9 %	14,3 %
	Hon f. i förs., ej han	Ingen f. i förs.
Skivarp N=49	18,4 %	36,7 %
V. Nöbbelöv N=28	28,6 %	39,3 %

Beträffande Skivarp var 27 män födda utanför församlingen och 24 kvinnor, d v s 55,1 % resp 49 %. För Västra Nöbbelöv gäller att 19 män av 28 var födda utom församlingen (67,6 %) och 14 av 27 kvinnor (en kvinna gifte sig två gånger under perioden) var inte födda i Nöbbelöv (51,9 %). Ovanligt få av paren flyttade från församlingarna efter vigseln, vilket skulle tyda på att få män, bofasta i andra församlingar, kom till Skivarp eller Västra Nöbbelöv enbart för att gifta sig.⁹

Det visar sig alltså att merparten av de undersökta personerna inte var födda i den församling de gifte sig i. Tittar man däremot på var de var födda för de fall de inte var födda i Skivarp eller Västra Nöbbelöv, så visar det sig att om

man drar en cirkel med en radie av 20 km från resp. församling, så mutar man in huvudpartens födelseorter. De flesta kom från grannförsamlingarna och dessas grannförsamlingar. Avståndsmässigt har rörligheten varit liten i denna del av landet, som karakteriseras av arealmässigt små och för tiden tätt befolkade församlingar.

Var hade de olika kontrahenterna varit bosatta året (åren) innan de gifte sig? Hur många bodde hemma? Hade de arbetat tillsammans eller hur såg kontaktmöjligheterna ut? Få var bosatta hos sina föräldrar; det rör sig om fyra söner och åtta döttrar. De övriga var således bosatta utanför sitt föräldrahem. Fem av Nöbbelövsparen var bosatta på samma hemman och 12 i samma by och 25 av Skivarpsparen var bosatta på samma gård och 11 i samma by vid tiden för giftemålet. Kontrahenterna har således haft nära till varandra i flertalet fall. Det har rört sig om pigor och drängar, som arbetat tillsammans eller i närheten av varandra, pigor som varit anställda hos åbor eller rusthållare, drängar som arbetat hos änkor etc.

Huvudparten av männen har benämnts dräng, men de har dessutom haft andra yrkestitlar såsom fiskare, arrendator, åbo av skilda slag, husman, rusthållare och torpare. Dessa titlar tyder på en fastare knytning till det hemman de är skrivna på.¹⁰ I vissa fall då änkor gift om sig har mannen anställts som dräng innan äktenskapet och bosättningen skedde sedan på hennes gård.

Det förefaller alltså som om männen i många fall hade en viss knytning till församlingen innan äktenskapet. Något problem, var man skulle bosätta sig, har inte förelegat för dem.

I hur många fall gifte man sig därför

att kvinnan var gravid? Vid en undersökning av tidpunkten för det första barnets födelse visar det sig att 50 % av Nöbbelövsbrudarna väntade barn när de gifte sig.¹¹ I Skivarp var 35,6 % gravida.¹² Vigseln ägde rum, när tillfälle gavs och arbete inte lade hinder emellan, vilket framgår av att 85,7 % och 78,6 % i resp Skivarp och Västra Nöbbelöv gifte sig i månaderna oktober—april. Få vigslar ägde rum under den för jordbruket bråda tiden maj—september.

Det kan även vara skäl att se på hur familjerna såg ut några år efter vigseln. Jag har försökt följa de olika paren fram till den första husförhörlängden.¹³ I 19 fall i Skivarp har det nygifta paret bosatt sig på någonderas föräldrahemman, åtta hos honom och 11 hos henne. Samtliga dess 19 äkta par bodde kvar enligt den äldsta husförhörlängden. Av dessa var sex fiskare och bosatta på gatehus i Abekås och sju husmän och gemensamt för dessa båda kategorier är att de hade tillgång till mycket små jordbruk. Ytterligare 22 har kunnat följas efter äktenskapets ingående och av dessa var en fiskare, fyra torpare, åtta husmän, två ryttare och sju åbor av skilda slag. Rusthållarna och åborna brukade också små enheter och blott 10 av de 41 olika paren hade brukat enheter, som var så stora att de var mantalsbetecknade. Storleken på enheterna var t.ex 3/16 mantal och i en av husförhörlängderna uppges att en av åborna bodde på 3/16 mtl vilket anges vara 40 tunnland medelmåttlig jord.¹⁴ Fem av familjerna var barnlösa (kvinnorna var i två fall över 45 år), tre hade ett barn och fyra två. De övriga 29 hade från tre till 11 barn.

I Västra Nöbbelöv fanns det många

fler rusthållshemman och även om frälsejorden upptog en stor areal var den lagd på färre enheter än i Skivarp. I Västra Nöbbelöv fanns 22 rusthåll och i Skivarp 14; 67 enheter i Skivarp ägdes av frälset mot 17 i Västra Nöbbelöv. Blott två par i denna församling, varav den ene parten varit född i Västra Nöbbelöv, bosatte sig på föräldrahemmet. Båda dessa har varit frälseåbor och de har bott kvar och kan följas i husförhörlängderna, där man kan notera att de hade fem resp åtta barn. Åtta av de vigda paren har inte kunnat följas framåt i tiden, men de övriga har studerats med avseende på yrkesbeteckning, bosättning och barnalstring. Yrkesfördelningen — de två redan nämnda har inkluderats — fördelar sig på åbo (7), husmän (3), rusthållare (3), arrendator (1) och övriga (6).¹⁵

Brukningsdelarna för åborna höll sig mellan 1/16 mtl och 7/8 mtl. I Västra Nöbbelöv var kategorin övriga yrken bättre företrädd och jordinnehavet något större än i Skivarp. 11 av de 20 personerna hade 0—2 barn, vilket betyder att de barnrika familjerna var färre än vad fallet var i Skivarp.

Det syntes alltså som om Nöbbelövsborna hade det något bättre än Skivarpborna och att försörjningsbördan eventuellt var något lättare där. Skillnaden torde dock inte vara särskilt stor. Visitationsprotokoll, som skulle kunna ge inblick i överhetens syn på församlingsbornas liv och leverne, saknas för den aktuella tiden. Senare protokoll (från 1830-talet) omtalar att fattigunderstödet vuxit och att man kunnat öka penningunderstödet; vidare framfördes klagomål på Abekås befolkning för dess oregerliga och osedliga leverne.¹⁶

Viss belysning av människornas utkomstmöjligheter kan arrendekontrakt och landgillelistor ge. Enligt ett arrendekontrakt för ett frälse gatehus 1804 skulle innehavaren förutom erläggande av landgille hålla huset och jorden i stånd samt inte åverka skogen. Ett senare åbokontrakt skiljde sig från gatehuskontrakten genom att i detta fanns det även intaget hoveriskylighet.¹⁷

Det måste många gånger varit svårt att uppfylla kontraktsvillkoren och 1804 års landgilleräkenskaper för Dybeck — som var den störste frälsejordinnehavaren i Skivarp — visar att många resterade med sina avgifter. 1808 års landgilleförteckning upplyser att "herrskalet" (Fru Ehrensparre) tagit över bruket av flera av de år 1804 skuldsatta hemmanen.¹⁸ Eventuellt var det kanske något lättare i Västra Nöbbelöv, där rusthållen var så många fler. Man torde dock inte av detta materialet kunna dra några slutsatser om att den högre giftermålsåldern i Västra Nöbbelöv (vid denna tid) skulle hänga ihop med ett större antal rusthåll.¹⁹ En jämförelse av rusthållarnas giftermålsålder med övrigas är inte meningsfull på grund av materialets litenhet.

Noter:

¹ Ministerialböcker och husförhörslängder för Skivarp och Västra Nöbbelöv, LLA. Mantalslängder 1802, 1805 och 1808, Malmö landskontor E III:54, 57, 60, LLA.

² 1808 års mantalslängd. Malmö landskontor E III:60, LLA.

³ 1815 års folkmängdstabell. Skivarps kyrkoarkiv G:1, LLA.

⁴ 1808 års mantalslängd. Malmö landskontor E III:60, LLA.

⁵ 1805 års folkmängdstabell. Västra Nöbbelövs kyrkoarkiv G:1. LLA.

⁶ Andrej Plakans har studerat kurländska förhållanden i "Seigneurial Authority and Pea-

sant Family Life. The Baltic Area in the Eighteenth Century." Ur *Journal of Interdisciplinary History* V:4. 1975.

⁷ Betr Skivarp saknas födelseuppgift för en kvinna och två män, varav det för den ene mannen rör sig om ett omgifte. Antalet förstagångs-vigda kvinnor och män som beräkningen grundar sig på är 45 för båda. Betr Västra Nöbbelöv saknas uppgifter för en kvinna och två män. Antalet kvinnor resp män är 20 och 23. I Västra Nöbbelöv förekom alltså under denna tid fler omgiften.

⁸ De som inte har någon födelseort angiven har förts till kategorien "utanför församlingen". Noggrannheten i kyrkobokföringen vid denna tidpunkt i dessa två församlingar torde utesluta att de var födda inom resp församlingar.

⁹ Tre män gifte sig i Västra Nöbbelöv för att sedan bosätta sig i sina resp hemförsamlingar och tre i Skivarp. Två osäkra fall finns för båda församlingarna.

¹⁰ 36 av 53 i Skivarp och Västra Nöbbelöv har haft en dubbel yrkesangivelse; dräng och något annat.

¹¹ Två av kvinnorna var för gamla för att bli gravida och antalet var 26. 13 av dessa fick barn inom 250 dagar. Ett par har inte kunnat spåras.

¹² Tre var över 50 år.

¹³ Skivarp omfattar 1810—1813, Västra Nöbbelöv 1809—1819, Slimminge 1803—1813, Villie 1807—1814.

¹⁴ Nils Nilsson, åbo på nr 3 Södra Villie, Villie husförhörslängd 1807—1814, LLA.

¹⁵ Kyrkoherde, smed, vagnmakare, snickare, fiskare, vargeringskarl.

¹⁶ Prostvisitationsprotokoll 1830 12/10, 1836 26/7. Lunds domkapitels arkiv, F II gb:26, LLA.

¹⁷ Dybecks godsarkiv, A:5, LLA. Kontrakt för nr 15 Skivarp 1804 9/4 och för nr 13 7/32 mtl Öremölla 1816 10/10.

¹⁸ 1804 och 1808 års landgilleräkenskaper, Dybecks godsarkiv, F:6, LLA. Ett studium av den ekonomiska bärkraften för de olika hemmanen har sitt givna intresse i sammanhanget men har ansetts falla utanför undersökningens ram.

¹⁹ Jmfr Alf Erlandsson: Skurups och Hassle-Bösarps historia, Lund 1969, som på s 73 ff tar upp förekomsten av olika jordnaturer i de två församlingarna och betydelsen av detta. Han understyrker vidare förmånen att besitta ett rusthåll.

Rapport om Stångby kyrka

Av Barbro Sundnér

Stångby kyrka har under våren—som-maren 1975 fått en ny utvändig puts. I samband med detta arbete gjordes en rad iakttagelser av kyrkans murverk, som mättes upp av Tony Hagelqvist och Eva Narde. Kyrkan består av långhus, kor och absid från romansk tid. Långhuset förlängdes i väster med en valvkvadrat samt det nuvarande tornet 1869—70. Samtidigt fick kyrkan sina nuvarande spetsbågiga fönster.

Det romanska murverket finns till stora delar kvar. Korets sydmur har dock till mer än hälften byggts om med tegel på 1800-talet. Detta gäller endast den yttre skalmuren. Anledningen till att man varit tvungen att mura om den södra kormuren kan möjligen sättas i samband med ett utvändigt trapphus. Koret har nämligen före ombyggnaden på 1870-talet krönts av ett klocktorn. På en karta från 1768 är ett trapphus markerat vid korets nordmur, men på denna fanns inga spår efter ett sådant. Planen på kartan kan eventuellt ha blivit något felaktigt återgiven. Långhusets ursprungliga murar är bevarade både i norr och söder till en längd av ca 11,80 meter. Murarna har byggts i skalmursteknik av tuktad gråsten av varierande storlek. De brett utstrukna fogarna täcker stora delar av stenarna. På några ställen fanns kalkfärg direkt på murverket medan det på andra fanns rester av ett medeltida tunt putslager. Huruvida putsen är ursprunglig eller har till-

kommit senare under medeltiden var omöjligt att avgöra.

Enligt C G Brunius beskrivning av kyrkan har dess murar upptill avslutats med en rundbågsfris, varav en del finns bevarad i LUHM, (Brunius, *Skånes konsthistoria från medeltiden*. Lund 1850, sid 188 f). Hela frisen har rivits bort vid utvidgningen 1870. I stället har murarnas övre delar förhöjts ca 0,50 m. Kyrkans bevarade medeltida hörn är markerade med sandstenskvadrar, som på nytt har dolts av den nya putsen. Däremot kan man fortfarande se den skråkantade sandstenssockeln som är ca 30 cm hög. Märkligt nog är det endast den profilerade övre stenen som är av sandsten, resten består av tuktad gråsten.

Även de ursprungliga muröppningarna har omfattningar av sandsten. Mitt på långhusets norra respektive södra mur finns nu en synlig romansk fönsteröppning. Båda sitter ca 3,70 m ovanför nuvarande marknivå. Det södra fönstrets östra omfattning har delvis rivits bort då man tog upp det nuvarande fönstret öster om detta, medan det norra fönstret är helt bevarat. Dess bredd är 107 cm, höjd 160 cm, dageröppningens bredd ca 37 cm, höjd ca 105 cm. Båda fönstren har murats igen under medeltiden.

Eftersom fönstren till hälften är synliga från vinden ovan de senmedeltida valven bör de ha murats igen samtidigt

med valvslagningen. Igensättningen av det norra fönstret visade sig så dålig att det fanns risk för ras. Därför togs fönsteröppningen fram med avsikt att på nytt mura igen det. I dageröppningen finns en ursprunglig träkarm, som därvid närmare kunde undersökas. Den är fortfarande synlig från vinden. Karmen, som är av ek, är fastmurad i dageröppningen så att endast ca 1—2 cm av den har varit synlig utvändigt. Höjd 103 cm, bredd 30 cm. Karmen består av tre delar, två sidostycken samt i dessa en bladad övre rundbågig omfattning. Det fanns inga spår efter någon nedre karmdel. I karmen finns rester av ett järngaller som har delat fönstret dels med en lodrät, dels med fem tvärgående runda järnstänger.

Av de ursprungliga portalerna i norr och söder finns delar av den norra kvar. Denna har nu tagits fram. Den södra portalen flyttades 1843 från sin ursprungliga plats till långhusets västra gavel. Dess tympanon finns nu i LUHM. Platsen för sydportalen var synlig strax under och väster om det västra långhusfönstret. Mittemot denna finns delar av den norra portalens sandstensomfattning. Då man tog upp det nuvarande västra fönstret har portalens övre omfattning rivits bort. Dess västra omfattning finns kvar till en höjd av 2,10 m över dess tröskelsten. Härifrån bör en övre rundbågig omfattning ha tagit sin början. Den östra omfattningen finns endast bevarad under fönstret. Portalöppningen är 85 cm bred. Omfattningen är profilerad med en vulst och tycks ha en rak inre smyg. På grund av igenmurningen, som består av stora gråstenar, kunde smygen inte undersökas. Det kalkbruk, som använts vid igenmurningen av portalen, var

mycket likt det som använts för samma ändamål i de romanska fönstren. Portalen kan ha murats igen samtidigt med fönstren.

Eftersom de ovannämnda romanska fönstren inte har kunnat utnyttjas sedan kyrkan fått sina valv, har man tagit upp nya fönster i samband med valvslagningen. Förmodligen är det ett av dessa vi fann i långhusets sydmur omedelbart öster om det nuvarande västra fönstret. Endast dess östra omfattning, som är byggd av tegel, är kvar. Uptill finns en tegelsten, som borde ha utgjort början till en spetsbågig omfattning. Fönstret har varit 1,80 m högt till båganfanget.

De nuvarande fönstren har föregåtts av äldre tegelomfattade fönsteröppningar, som förmodligen tillkommit på 1840-talet. De har suttit på ungefär samma platser som de nuvarande, med någon förskjutning åt öster. Rester av två av dessa fönster påträffades i långhusets sydmur och ett i dess nordmur. Den bevarade omfattningen till det ovannämnda senmedeltida fönstret hade utnyttjats vid detta tillfälle. Man hade därvid förlängt det ca 30 cm.

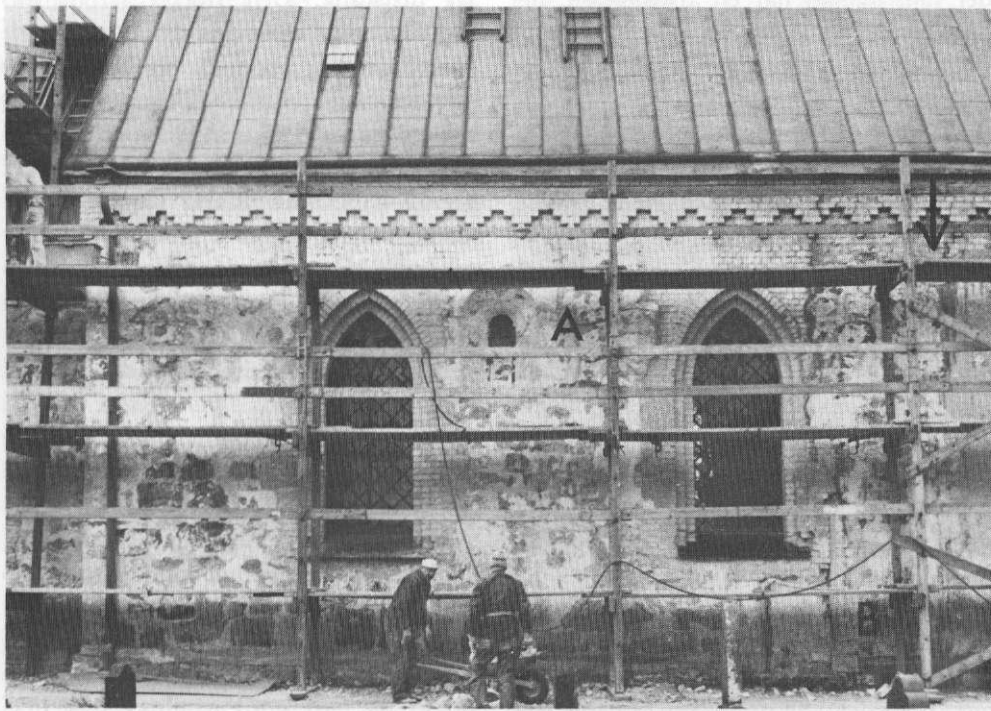
Utanför platsen för den södra portalen fanns i muren avtryck efter ett vapenhus. Detta revs 1843, d v s samtidigt som portalen flyttades. Avtrycken var synliga genom att kalklager både utanför och inne i vapenhuset slutat där vapenhusets murar anslutit till kyrkans omgivningsmurar. Man kunde även ana takfallet. Murarna har varit ca 60 cm tjocka. Invändigt har vapenhuset varit ca 4,50 m brett. Dess murhöjd kunde ungefär rekonstrueras till ca 2,80 m från nuvarande marknivå. Taknocken har legat ca 6 m ovanför marken. Med hänsyn till murarnas tjocklek bör vapen-

huset ha varit uppbyggt av tegel. Ombyggnaden av korets södra mur innehöll en hel del medeltida tegel som kan ha tagits från vapenhusmurarna.

På enstaka ställen runt kyrkans medeltida murverk fann vi fragmentariska rester av blågrå kalkfärg omedelbart ovanför sockeln. Det har uppenbarligen funnits ett blåmålat band, som sträckt sig ca 50 cm ovanför sockeln runt hela kyrkan. På sockeln fanns inga äldre kalk- eller färgspår bevarade. Den blå färgen fanns även inne i det rivna vapenhuset, där den var bäst bevarad.

Samma färg har påträffats i en rad andra skånska kyrkor som markering av hörn, socklar och fönsteröppningar. Den verkar i allmänhet ha tillkommit under 1600- eller 1700-talet. Färgen sitter ofta som i Stångby mellan flera kalklager, varför det finns stor risk för att den försvinner i samband med omkalkning och putslagningar. Kyrkan har inte alltid varit vitkalkad. På flera ställen fanns spår av gul kalkfärg, som möjligen kan ha tillkommit samtidigt med den blågrå markeringen vid sockelpartiet.

Stångby kyrka under arbete. Det medeltida långhusets sydfasad sträcker sig till pilen på bilden. Vid A ett ursprungligt fönster, vid B rester av den medeltida portalen.

Medeltid i Simrishamn

Med anledning av nybyggnation i kv. Sumaros i Simrishamn genomfördes under juni månad här en arkeologisk undersökning. Undersökningsområdet, som i norr begränsades av Stora Rådmansgatan och i söder av Brunngatan, hade tidigare varit bebyggt med källarlösa hus, varför sentida störningar i de medeltida lagren kunde anses vara ringa.

Undersökningen föregicks av en provgrävning vid vilken framkom ett flertal lerbottnar, framförallt koncentrerade till områdets södra del. Efter markröjning med maskin varvid även sentida lager bortschaktades, upptogs här ett 40 m² stort schakt. Inom denna yta kunde sedan konstateras 19 st. hela eller fragmentariska lerbottnar. Även spridda stolphål återfanns, dessa kunde dock inte i något fall med säkerhet knytas till en bestämd lerbotten. Ej heller återfanns härdar eller andra tecken som kunde tyda på att bottenarna utgjort boningshus. Flertalet var dessutom kraftigt ge-

nomgrävda av senare anlagda bottnar, varför deras ursprungliga storlek ej gick att fastställa. Den största lerbotten, som samtidigt varit den sist anlagda och därför den enda som lät sig konstateras helt och hållet, var av rektangulär form och mätte ca 35,5 m.

Lerbottenarna låg i ett lager daterbart till 12—1300-tal. Bland fynden fanns förutom mängder av djurben även skärvor av äldre rödgods, yngre svartgods samt stengods. Dessutom återfanns ett par mindre bronsringar, fragment av benkammar, 1 st silvermynt samt 2 st kopparmynt m m.

Dessa fynd utgjorde dock inte de äldsta beläggen för bebyggelse på platsen. Ett underliggande lager innehöll nämligen såväl äldre svartgods som skärvor av vikingatida karaktär, vilket tyder på att platsen även kan ha varit bebodd under övergången mellan vikingatid och tidig medeltid.

B. J.

Rapport från Åhus

Ett av de viktigaste områdena inom medeltidsforskningen idag och i framtiden är stadsarkeologin. Det historiska källmaterialet behöver kompletteras. Riksantikvarieämbetets uppdragsverksamhet i Lund har under våren och sommaren utfört tre mindre undersökningar i Åhus.

Åhus grundades av Lundaärkebiskoparna på mark som förlänats av den danske kungen Sven Grathe år 1149. Staden växte fram mellan 1150—1250 i samband med den baltiska handelns ökade betydelse. Åhus var under större delen av medeltiden den viktigaste hamn- och köpstaden i östra Skåne. Efter att under 1500-talet ha plundrats och brandskattats förlorade den år 1617 förut så mäktiga staden sina privilegier till den nyanlagda staden Kristianstad.

Årets utgrävningar föranleddes i två fall av husbyggnation (kv Hove nr 16, kv Carl XI nr 11), samt av en vatten och avloppsgrävning i Västra Hamngatan. I samtliga fall undersöktes medeltida kulturlager, som avsatts mellan 1200—1500, några regelrätta byggnadslämningar påträffades inte. Den största fyndgruppen utgjordes, som oftast i sådana här sammanhang av djurben från nötkreatur, hästar och grisar. Vidare tillvaratogs keramikskärvor från grytor, kannor och krus. Dessa hade tillverkats i olika kvaliteter, hårt svartgods, blyglacerat rödgods, samt stengods. Övriga fynd bestod av en kam, två nycklar, några mynt, ett otal nitar och spikar av järn, samt en järnkniv. Denna kniv har ett skaft, som snidats i form av en mantelklädd man. I stil och storlek (l 9,0 cm, b 2,0 cm, tj 0,95 cm) överensstämmer detta med en grupp knivskaft av ben, som vanligen föreställer en falke-

nerare med sin falk. Dessa dateras till 1300-talet och anses ha sitt ursprung i Frankrike, där elfenbensskulpturen blommade under detta århundrade. På Åhusfyndet saknas falken, istället förekommer mellan mannens händer något som möjligen skall föreställa en bok med ett andreaskors på, eller är det i själva verket bara ett attribut med vars hjälp personens identitet skall kunna utläsas? Andreaskorset kan alltså betyda att den som avbildats är aposteln Andreas, vilket inte motsägs av den religiösa uppsyn mannen utstrålar.

A. W.

Knivskaft av ben från 1300-talet (kv Hove nr 16). (Foto: A Wihlborg.)

Igelösa kyrka

I mars 1974 genomgick den romanska kyrkan i Igelösa en fasadrenovering, där all puts på långhus, kor, gravkor och absid avlägsnades. Det ursprungliga murverket blev tillgängligt för undersökning och dokumentering och större kännedom om kyrkobyggnaden har uppnåtts.

På tornet ersattes yttre lös puts, och vittrat tegel på gavlarna byttes ut. Teglet var handslaget och hade formatet $5-6 \times 12 \times 24$ cm; fogarna var strukna ut över teglet och både tegel och fogar bar spår av rödfärg.

Gyllenkrokska gravkoret var byggt av handslaget tegel i kryssförband. Formatet var ca $8 \times 12 \times 26$ cm. Fogarna var ojämna och täckte stora delar av tegelytorna, och också här var muren rödfärgad. Detta var särskilt tydligt på östmuren där en genomgående putsstratigrafi kunde iakttagas: innerst rödfärg, därefter gulrappning, vitslamning, rödfärgning, 2-3 vitkalkningar med ett mellanliggande gråblått lager, och ytterst 6-10 vitkalkningsskikt med ett gråblått lager i den inre hälften.

På gravkorets östmur fanns ett igensatt ursprungligt, rundbågigt fönster med höjden 305 cm och bredden 192 cm.

Det ursprungliga murverket i långhus, kor och absid bestod av kluvna gråstenar i de nedre skiften, enstaka tuffsten i de övre och för övrigt av grovt tillhuggna sandstenskvadrar. Fogarna var mellan 0,5 och 5 cm breda och skifthöjden avtog uppåt. Det ursprungliga bruket var kritvitt, hårt och blandat med träkol; på en del områden hade det en pulveraktig konsistens. Bruket hade dragits in över stenarna i stora svep, och muren hade varit putsad med ett 8 mm tjockt, grågult och finmagrat bruk av

samma karaktär som den bemålade putsen i murhörnen över valvsvicklarna.

På långhusets sydmur fanns igensatta delar av en sydportal, två romanska fönster och ett rundbågigt, tegelskott fönster. Tegelformatet var $8-9 \times 12 \times 27-29$ cm. Teglet var handslaget; samma gällde teglet i fyllningen, där formatet var $6 \times 12 \times 25$ cm.

På långhusets nordmur fanns förutom ett igensatt romanskt fönster (höjd 125 cm, bredd 74 cm) också ett av vitkalkning och fragmentariska kalkmålningar avgränsat område, som i storlek och placering stämde överens med det vapenhus som Brunius beskrev och mätte upp innan det revs.

Nordfönstrets omfattningsstenar var ytbehandlade med prick- och diagonal parallellbehuggning. Anmärkningsvärt var att vissa stenar mitt i murförbandet och högt belägna i hörnkedjorna var omsorgsfullt behuggna längs minst en hel sida eller delar av en sida. Två kvaderstenar hade skadats efter finhuggningen och därefter placerats i muren, vilket leder tanken till det lokala ryktet som säger att Igelösa kyrka byggdes av överblivet material från domkyrko-bygget i Lund.

L. M.

Östra Grevie kyrka

I Östra Grevie tegelkyrka från 1897 lades golvet i bänkkvarteren om sommaren 1975. Därvid påträffades en del murrester från den romanska kyrkan, som revs i samband med uppförandet av den nuvarande. Denna ligger med

koret i väster och tornet i öster, för att huvudingången genom tornet skulle veta mot bygatan.

Den romanska kyrkan mättes 1842 upp av C G Brunius, som beskrev den på följande sätt: "Östra Grefvie kyrka, som har ett ganska passande och fördelaktigt läge på en mindre höjd, består af skepp, kor och utsprång med ett vapenhus och en utbyggnad, är till sina omgifningsmurar i rundbågs- men till sina takhvalf i spetsbågsstil. Skeppet består af tvenne qvadrater, af hvilka den vestlige är till omgifningsmurar 1 aln 6 tum högre än den östliga, ehuru båda äro till sina takhvalf lika höga. Denna förhöjning af vestliga qvadraten har tillkommit för att kunna under dess sparrverk inrymma klockstolen. Koret utgöres af en qvadrat, som är mindre och lägre än skeppets, och utsprånget, som ursprungligen bildat en halvcirkel, har igenom yttre och inre påfuskningar blifvit till en del vanställt. Vapenhuset, som ligger å södra sidan, har platt trätak och utbyggnaden, som sluter sig till den norra sidan, har äfven trätak och är i hög grad opassande." (Brunius Samlingar Bd XV, ATA, Sthlm.)

Den medeltida kyrkan har varit mycket liten. Omvandlat till meter efter Brunius måttangivelser i aln och tum har hela kyrkans längd uppgått till ca 15 m. Långhuset har varit ca 5,20 m brett och koret ca 4,50 m. Det södra vapenhusets längd har varit ca 5 m och dess bredd ca 4,50 m. Den norra utbyggnaden har varit ca 6,80 m lång och ca 4,50 m bred. Måttan avser endast interiören.

Sedan golvet i bänkkvarteren tagits upp och den översta fyllningen avlägsnats påträffades delar av den romanska kyrkan. Eftersom golvet inte skulle gju-

tas gjordes ingen utgrävning. Genom Brunius beskrivning har de nyfunna murresterna lätt kunnat identifieras.

Söder om mittgången låg rester av en valvpilaster av tegel. Av dess östra sida, som var vitkalkad, var ca 1 m synlig från mittgången. Anledningen att den var så bred är att den legat vid ingången till den norra utbyggnaden. Långhusets nordmur, som borde ha varit synlig här, hade brutits bort i samband med utvidgningen. Strax väster om valvpilastern fanns en del av en rätvinklig kritstensomfattning, som stämmer väl överens med den romanska portalens västra omfattning. Endast dessa två murpartier var synliga av den medeltida kyrkan. De låg delvis täckta av ett kompakt kalkbrukslager, som sannolikt bildats både vid den gamla kyrkans rasering och byggandet av den nya. Detta lager döljer förmodligen ytterligare delar av den gamla kyrkan. Längs långhusets syd- och västmurar fanns en ansamling av stora gråstenar, vilka förmodligen är rester från den rivna kyrkan. Här låg också enstaka kritstensfragment, dock inget profilerat.

Med hänsyn till att den norra portalen haft en omfattning av kritsten är det troligt att även de övriga omfattningarna och utsmyckningarna varit utförda av samma material. Det fanns även en hel del taktegel både av munk- och nunnetyp och av äldre enkupigt tegel. Däremot påträffades inga profilerade tegel från kyrkans valv.

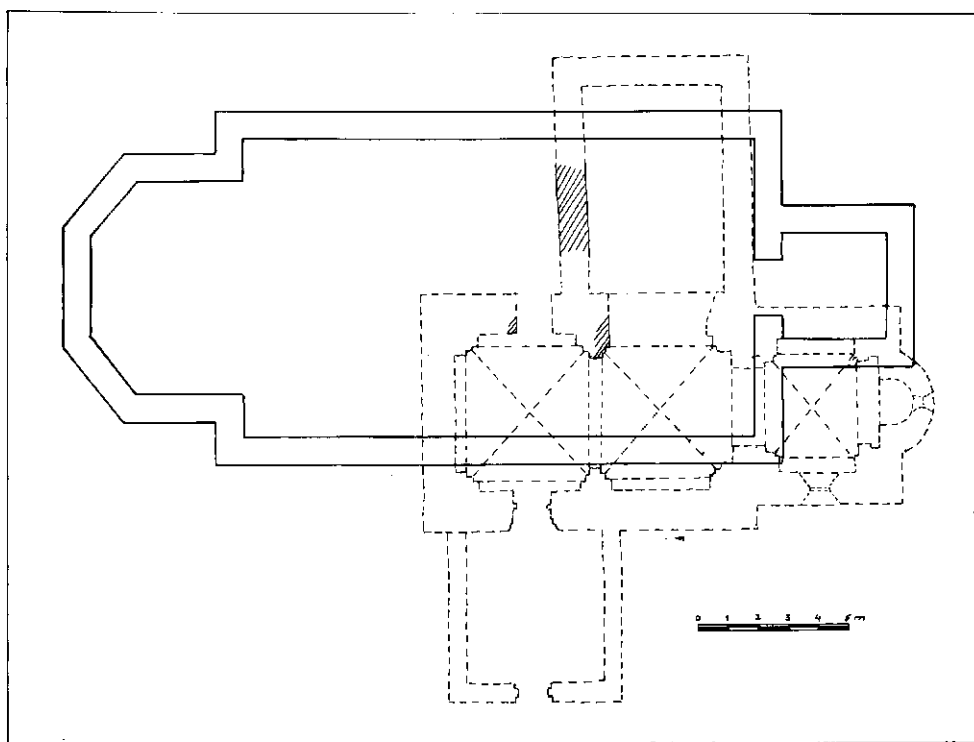
Norr om mittgången låg den norra utbyggnadens västmur. Den var byggd av gråsten och murad med lerhaltigt bruk. Invändigt var den kalkad. Dess bredd var ca 1 m. Den har sannolikt tillkommit under 1700-talet.

Brunius uppmätning sammanfaller

nästan exakt med de påträffade murresterna. När man överför den medeltida kyrkan efter Brunius mått och de funna murpartierna på planen till den nuvarande kyrkan finner man att den nya kyrkan inte lagts på samma plats

som den gamla. Denna ligger dragen åt sydost. Dess södra långhusmur kan därför fortfarande finnas kvar i gången söder om tegelkyrkan. Vidare kan stora partier av koret och absiden finnas dold under marken söder om tornet.

B. S.

Plan av Östra Grevie kyrka med den medeltida kyrkans plan, uppmätt efter Brunius skiss. De snedstreckade partierna avser de murrester, som påträffades vid undersökningen.

ALE utkommer med 3 häften och ett informationsnummer årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till antikvarie C. Bunte, Winstrupsgatan 10, 222 22 Lund, tel 046 - 12 66 09.

MEDLEM erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 20:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgirokonto Lund nr 24 68 31-2, c/o kamrer Allan Persson, Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

ALDRE HÄFTEN av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, antikvarie Nils Nilsson, Kulturen, 223 50 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Bitr. professor Erik Cinthio, Lund, ordf., intendent Bengt Bengtsson, Lund, v. ordf., antikvarie Nils Nilsson, Lund, sekr., kamrer Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, antikvarie Carin Bunte, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, landsantikvarie Evald Gustafsson, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Helsingborg, professor Sven Kjällerström, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, musichef Bengt-Arne Person, Varberg, disponent Birger Persson, Ystad, professor Jerker Rosén, Lund, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Århus.

